



**Kulturhistorisk
byggnadsinventering
Örs socken, Melleruds kommun
2006**

**Kulturhistorisk
byggnadsinventering**
Örs socken, Melleruds kommun
2006

Omslagsbild: Åker, Örs-Åker 1:9

Beställare: Bygg- och miljönämnden, Melleruds kommun

Handläggare: Charles Hörnstein, stadsarkitekt

Kartor, utskick: Kerstin Larsson, karttekniker

Fältarbete och rapportskrivning: Kristina Wallman, Melica

Tryck:

ISSN/ISBN:



Fjällgatan 3E terrassen, 413 17 Göteborg

Tel. 031-85 71 00, fax 031-14 22 75

www.melica.se

Inledning

Melica miljökonserter har, på uppdrag av Melleruds kommun, år 2006 genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering av Örs socken. Inventeringsarbetet har huvudsakligen utförts under maj-september.

Under inventeringen har samtliga fastigheter besökts, men endast de fastigheter som bedömts ha ett visst kulturhistoriskt värde har dokumenterats. Byggnaderna har fotograferats och uppgifter om byggnadsår, byggnadsteknik, färgsättning, takmaterial med mera har noterats. Ca 600 fastigheter har inventerats och ca 1500 fotografier tagits med digitalkamera. Inventeringsblanketter och fotografier finns arkiverade på Regionmuseum Västra Götaland i Vänersborg, med förhoppningen att de kan komma till nytta i museets arbete med att vårda och värna vårt gemensamma kulturarv.

Syftet med rapporten har varit att välja ut och beskriva de miljöer och byggnader i Örs socken som besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde. Utgångspunkten har varit att ge en så representativ bild som möjligt av socknens bebyggelse. Målsättningen med rapporten är att öka kunskapen både hos myndigheter och invånare i området om socknens många kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader. Rapporten utgör också ett viktigt underlag i kommunens arbete med plan- och bygglovärenden.

Förhoppningen är att denna rapport kan bidra till ytterligare kunskap om Örs socken, som rymmer många intressanta miljöer och byggnader. Kunskap och intresse för det byggda kulturarvet hos fastighetsägare och allmänhet är en förutsättning för att våra många intressanta byggnader skall finnas kvar till kommande generationer.

Göteborg, april 2007

Kristina Wallman

Bebyggelseantikvarie

Innehåll

Inledning	5
Innehåll	6
Kulturhistoriskt värde, urvalskriterier	9
Karta över Örs socken	10
Sockenbeskrivning	12
Örs kyrka	14
Gårdar	16
1. Böstebol, Böstebol 1:3.....	16
2. Åker, Örs-Åker 1:56 och Örs-Åker 1:9	18
3. Åker, Örs-Åker 1:5.....	20
4. Eriksbyn, Örs-Eriksbyn 1:28.....	21
5. Hult, Hult 1:15.....	22
6. Hult 1:49 och 1:17.....	23
7. Gladers, Stora Rud 1:23	24
8. Byremossen, Stora Rud 1:27.....	25
9. Ögården, Ed 1:9	26
10. Strömmen, Edstorp 1:5.....	27
11. Högsbyn 3:30 och 3:59 samt Högsbyn 3:18 och 3:19.....	28
12. Höljen, Ed 1:19	30
13. Lyckorna, Högsbyn 3:56	31
14. Bodane, Örs-Bodane 1:4.....	32
15. Fjällsäter, Högsbyn 3:10.....	33
16. Norra Halvgården, Forsebol 5:9.....	34
17. Tonsberg, Tonsberg 1:6.....	35
18. Södra Aplebol, Linde 1:32	36
19. Lilla Linde, Linde 1:17.....	37
20. Ögården, Linde 1:12	38
21. Stora Linde, Linde 1:39	39
22. Vrångebäck 1:18.....	40
23. Vrångebäck 1:20 och 1:22.....	41
24. Knipestaden, Örs-Säter 1:50	42
25. Barrås, Örs-Säter 1:51.....	42
26. Marielund, Åsmule 1:48	43
27. Övre Skogen, Kvarnen 1:9	44
28. Säter, Örs-Säter 1:80.....	45

29. Örbacka, Örbacka 1:6.....	46
30. Lackeby, Lackeby 2:1	47
31. Tosteby 2:4 och 2:1	48
32. Gulleby 1:2	49
33. Torbjörby, Torbjörby 1:2.....	50
34. Stommen, Torbjörby 1:8	51
35. Tildas, Örs-Högen 1:49.....	52
36. Gundlebol 1:14.....	53
37. Tyskerudstorpet, Tyskerud 1:7.....	54
38. Tyskerud, Tyskerud 1:3.....	55
39. Ingevalds-Berga, Ingevalds-Berga 2:7.....	56
40. Nytorp, Örs Prästgård 1:6	57
41. Långerud, Örs-Långerud 1:2.....	58
42. Stommen, Grösäter 2:26.....	59
43. Före detta kommunhuset, Örsberg 3:2	60
44. Barrud, Barrud 1:2	61
45. Örnäs 1:37	62
46. Assareby 1:10.....	63
47. Anolfsbol 1:8	64
48. Svalungeby 1:4.....	65
49. Svecklingeby 1:39.....	66
50. Jonserud, Svecklingeby 1:24.....	67
51. Grinden, Svecklingeby 1:2.....	68
Miljöer	69
Stora Rud	69
52. Stora Rud 1:30 och 1:32.....	70
53. Stora Rud 1:31	71
54. Stora Rud 1:32	72
55. Stora Rud 1:7	73
Åsmule	74
56. Rundströms, Åsmule 1:14.....	75
57. Åsmule 1:34.....	76
58. Åsmule 1:45.....	77
59. Benjamins, Åsmule 1:50.....	78
60. Falebackarna, Åsmule 1:14.....	79
61. Borgen, Åsmule 1:44	79
62. Åsmule före detta skola, Åsmule 1:18	80

Skolor	81
63. Eds skola, Ed 1:23	81
63. Före detta lärarbostaden, Forsebol 5:13.....	81
64. Anolfsbols före detta skola, Anolfsbol 1:14	82
64. Före detta lärarbostäder, Anolfsbol 1:12.....	82
65. Örbacka före detta skola och lärarbostad, Örbacka 1:12	83
Kvarnar och kraftstationer	84
66. Anolfsbols kvarn, Anolfsbol 2:1	84
66. Kraftstation, Örs-Bön 1:4.....	84
67. Assarebyns kvarn, Assarebyn 3:2, 1:8 och 1:38.....	85
67. Assarebyns såg, Assarebyn 2:3.....	85
68. Krokfors kvarn, Södra Kroken 3:1	86
69. Tonsbergs kvarn, Tonsberg 2:1	87
70. Forsebols kraftstation, Forsebol 3:1	88
71. Stampens kraftstation, Darkerud 1:1	89
72. Gunvarby kvarn och såg, Gunvarbyn 3:1	90
Fritidshus	91
73. Örs-Hagen 1:34.....	91
74. Högsbyn 3:27	91
75. Gunvarbyn 1:53.....	92
Byggnadsvård	93
Boktips med mera	99
Byggnadsvårdsbidrag	100
Lagar till skydd för kulturmiljön	101
Plan- och bygglagen.....	101
Kulturminneslagen, lag (1988:950) om kulturminnen m. m.	101
Miljöbalken.....	103
Källor och litteratur	104
Bilaga 1 Lista över kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.....	105

Kulturhistoriskt värde, urvalskriterier

Begreppet ”kulturhistoriskt värde” inbegriper ett antal olika och ofta samverkande aspekter, som kan tillmätas en byggnad eller en miljö. De kulturhistoriska värdena är kvalitativa, och som sådana ofta mer svårdefinierade än kvantitativa värden som ekonomiska värden eller nyttovärden. En byggnads eller en miljöns kulturhistoriska värde kan bedömas utifrån två grundläggande kategorier: *kunskaps- eller dokumentationsvärden* och *upplevelsevärden*.

Kunskaps- eller dokumentationsvärden berättar om tiden då byggnaden eller miljön tillkom, om saker som samhällsutveckling, byggnadsskick, arkitektoniska ideal och näringslivets uppbyggnad. Genom bevarande av bebyggelsen ges kontinuitet, som underlättar förståelsen av vår historia.

Upplevelsevärden är de värden som ger betraktaren, eller den som brukar miljön, en upplevelse. Det kan handla om det visuella intrycket, med arkitektoniska eller konstnärliga uttryck, eller en harmonisk och enhetlig miljö som förmedlar något om sin historia. Tidens gång kan synliggöras genom en åldrad panels patina. Bebyggelsen kan också inneha stora identitets- och symbolvärden.

Andra aspekter av betydelse för bedömningen av en bebyggelses kulturhistoriska värde är *autenticitet*, det vill säga bebyggelsens ursprunglighet, och om bebyggelsen har ett *pedagogiskt värde*. Där handlar det om att bebyggelsen är tydligt avläsbar och förståelig. Av betydelse är också *sällsynthet* och *representativitet*, sett ur såväl lokalt, regionalt som nationellt perspektiv.

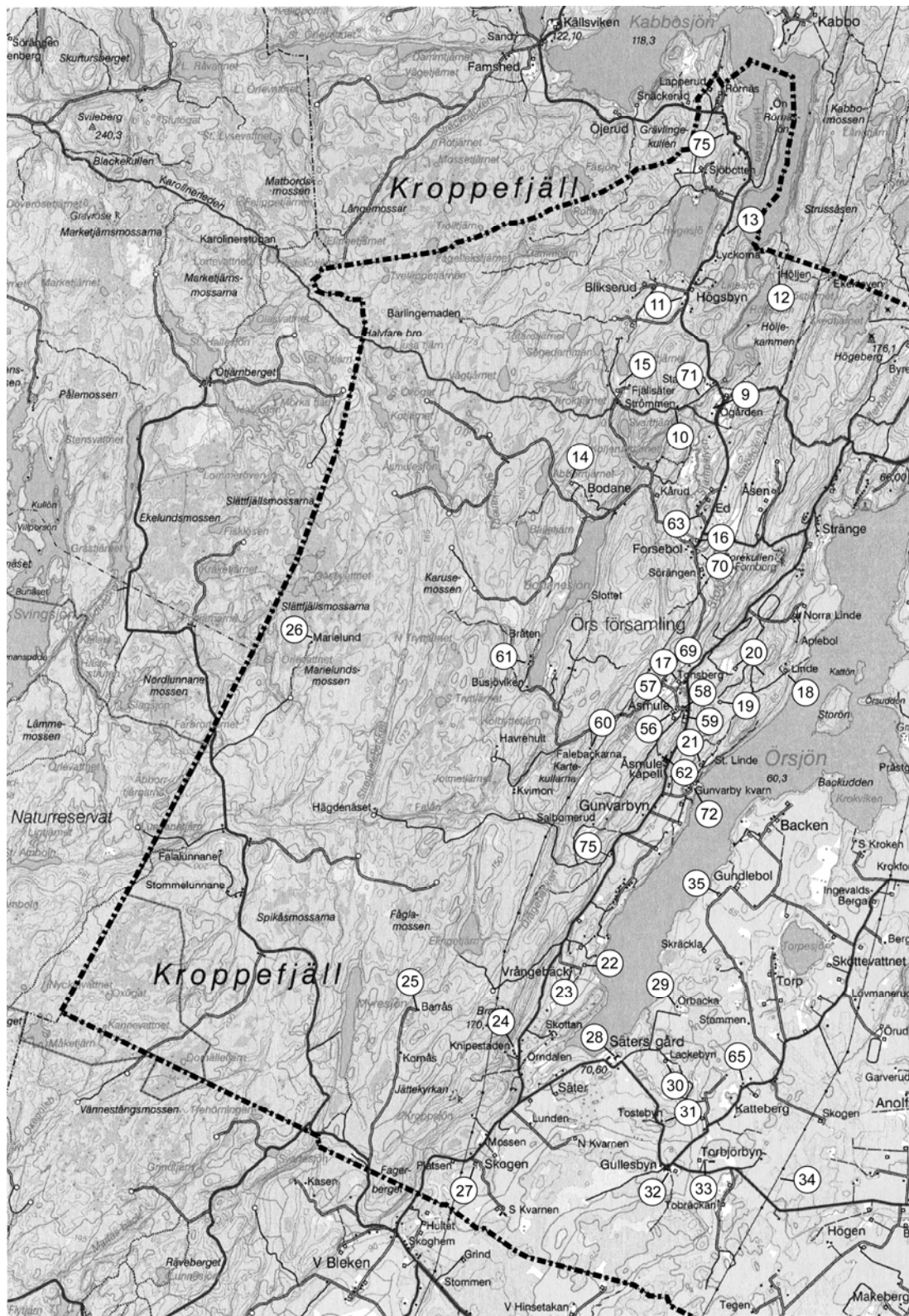
Kulturhistoriskt intressanta miljöer utgörs oftast inte enbart av byggnader utan av en helhet, ofta byggnader i deras sammanhang. På en gård på landsbygden är inte bara mangårds- och ekonomibygnaderna viktiga för helheten, utan även gårdens placering i landskapet, stenmurar, träd, vägsträckningar och det omgivande kulturlandskapet. Helhetsmiljöer berättar mer, och har därför ofta större kulturhistoriskt värde, än enstaka byggnader tagna ur sitt sammanhang. Likaså har välbevarade hus ett större kulturhistoriskt värde än byggnader med blott enstaka detaljer intakta, eftersom en välbevarad byggnad har mer av sin berättelse kvar och är lättare avläsbar.

I föreliggande rapport redovisas den del av Holms sockens bebyggelse som bedöms vara mest kulturhistoriskt intressant. Cirka 500 fastigheter har besökts. Urvalet har gjorts med målet att ge en bild av socknens historia, med bebyggelse från olika tider och olika sociala skikt. Viktiga urvalskriterier har varit autenticitet och läsbarhet, men också representativitet och sammanhang med omgivande miljö. Stor vikt har fästs vid helhetsmiljöer. Det är främst byggnaders exteriörer som bedömts, med delar som sockel, fasad, fönster, dörrar, takbeläggning och liknande, men även utsmyckningar och andra arkitektoniska detaljer. Byggnadernas omgivande miljö och samspelet mellan bebyggelsen och omgivningen har också spelat in, liksom byggnadernas historia. I förekommande fall har unika byggnader ensamma dokumenterats. Vid inventeringen har en gräns för urvalet dragits runt 1970, eftersom senare tillkommen bebyggelse än så länge är svårbedömd. I socknen finns, utöver de redovisade fastigheterna, ett stort antal andra byggnader och miljöer som är kulturhistoriskt intressanta, men vars värden är av mer begränsad karaktär.

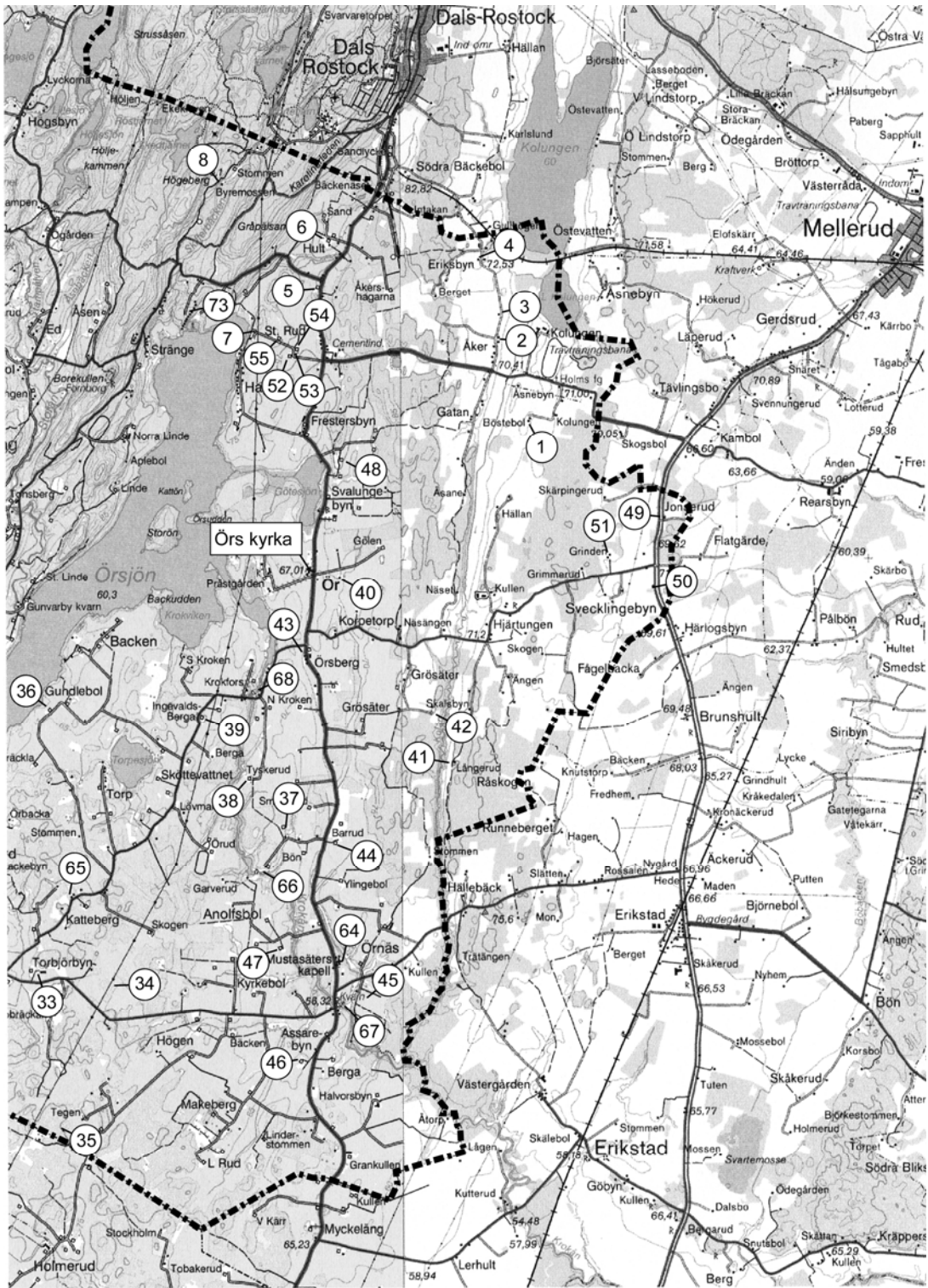
Något bör nämnas om skillnaden mellan en rapport av denna typ och ett kulturmiljöprogram. Den kan sammanfattas med att byggnadsinventeringen är ett underlag, en redovisning av vad som finns, och kulturmiljöprogrammet ett strategiskt dokument med råd, riktlinjer och mer heltäckande beskrivningar av miljöer.

Karta över Örs socken

Med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och bebyggelsemiljöer



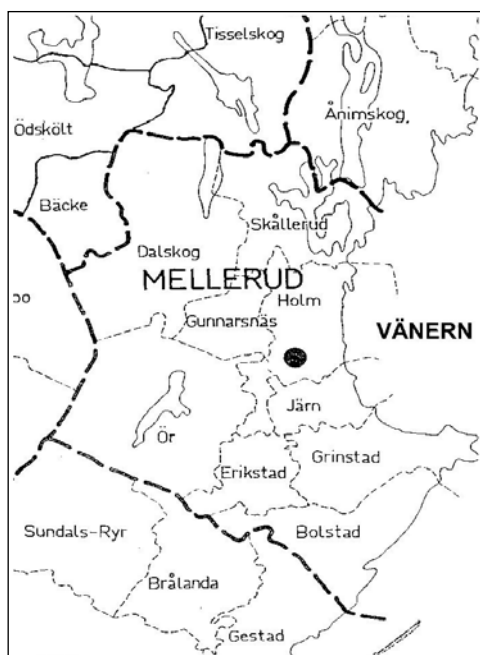
Örs socken, västra delen. Den streckade linjen markerar sockengränsen.



Örns socken, östra delen.

Sockenbeskrivning

Örs socken tillhör Nordals härad, som tillsammans med Sundals härad utgjort ett av Dalslands kärnområden. Ör utgör numera, efter de kommunsammanslagningar som skett under 1900-talets andra hälft, också den sydvästligaste delen av Melleruds kommun. Socknen är snudd på kvadratisk i formen, och delas på mitten av Örsjön som sträcker sig i nordostlig-sydvästlig riktning. Formen på socknen följer sjön, som utgör gräns mellan två olika landskapstyper. På östra sidan om Örsjön ligger Dalbosläätten, med ett flackt odlingslandskap med enskilt belägna gårdar. På västra sidan om Örsjön ligger Kroppefjäll, som breder ut sig såväl söder om som norr och väster om Örs sockengräns. Denna del av socknen karakteriseras av ett skogklätt,



Karta över socknarna i Melleruds kommun. på –bol, som Anolfsbol och Böstebol, som bildats från medeltiden och framåt. Det äldsta kärnområdet tycks ha legat på östra sidan om Örsjön, med vissa tidiga etableringar i östra delen av Kroppefjäll.

Mellan sjöarna i socknen rinner flera vattendrag, där fallen utnyttjats för verksamheter av olika slag. Vid Stampälven/Storån, på västra sidan om Örsjön och vid Krokån på östra sidan finns sågar, kvarnar och kraftstationer, varav flera ännu är i bruk. I Frestersbyn startade ett cementgjuteri sin verksamhet år 1927.² Gjuteriet, vars verksamhet är i gång ännu i dag, tillverkade bland annat takpannor av en typ som kom att få stort genomslag i socknen, se vidare nedan.

Örsberg utgjorde fram till kommunsammanslagningarna ett sockencentrum med lanthandel, post och kommunhus. Ytterligare en större affär låg i Gullaby, där det fanns lanthandel fram till 1978.³ Av denna finns i dag få spår. Flera andra mindre lanthandlar fanns runt om i socknen, exempelvis i Assarebyn, Åsmule och Forsebol.

¹ Mer om dessa torp finns att läsa bland annat i "Fjället" av Ingmar Andersson (1998), som innehåller en grundlig genomgång och GPS-utmärkning av de flesta av de gamla boställena på fjället.

² Ljung m.fl. (1957/1976), s.561.

³ Alexandersson (1989), s.151.



Veranda i Forsebol.

Under 1800-talets lopp genomgick Ör, liksom stora delar av Dalsland, stora förändringar. Marken skiftades, jordbruksmetoderna och avkastningen förbättrades och stora delar av jordbruket på Dalboslätten lades om till spannmålsproduktion som vid denna tid var mycket lönsam. Befolkningen ökade explosionsartat, vilket fick till följd att Örs socken på 1860-talet hade ca 3000 invånare, att jämföra med att hela Melleruds kommun i dag har strax över 9500 invånare. Hemmansklyvningen ökade i takt med folkmängden, vilket gjorde att allt fler brukningsenheter blev för små för att kunna försörja den växande befolkningen. Jorden utarmades också av den ensidiga och intensiva havreodlingen. Under 1860-talets missväxtår och därefter, när intresset för svensk spannmål minskade internationellt, blev detta ohållbart – många svält och den svåra situationen ledde till att hela 1 195 personer utvandrade från Ör till Amerika mellan 1881 och 1905.⁴ Under 1900-talet har rationaliseringen av jordbruket inneburit sammanslagningar av brukningsenheter och nedläggning av många gårdar, varav flera övergått till att vara fritidsbostäder.



Betongtegel från Frestersbyn .

Bebyggelsen i socknen har en tydlig agrar prägel. Majoriteten av boningshusen är uppförda ca 1840-1900, med ekonomibygnader uppförda något senare. Få hus är uppförda efter 1950. Många av bostadshusen är så kallade dalslandsstugor, med vilket menas enkelstugor i två våningar. Det är en byggnadstyp som varit vanlig i stora delar av Sverige och som i Dalsland kom att få mycket stort genomslag. Närheten till skifferbrotten i exempelvis Hällan i Dalskogs socken kommer till synes i den stora mängden skiffertak, som funnits på merparten av boningshusen och ofta även på magasinerna. Ladugårdarna har ofta haft halmtak, som under 1900-talets lopp täckts med plåt eller tegel. De ladugårdar och bodar som uppförts under 1900-talet har ofta fått tak av betongtegel från Frestersbyns cementgjuteri, ett tegel som med sin plana profil bär tydlig prägel av funktionalismens stilideal. Många boningshus, framför allt i en radie om ett par kilometer runt Örsjön, fick runt förra sekelskiftet rikt dekorerade verandor med lövsägerier. Dessa verandor är så vanliga att de kan sägas vara karakteristiska för socknen, och de är med sin utformning typiska för tiden runt 1900 då många hus runt om i landet pryddes av verandor och snickerier. Verandorna har stora kulturhistoriska värden ur såväl arkitektonisk som byggnadshistorisk synvinkel.

⁴ Ljung m.fl. (1957/1976), s.501.

Örs kyrka



Kyrkan sedd från sydost.

Örs kyrka ligger centralt i socknen, i Dalboslättens utkant på Örsjöns östra sida. Invid kyrkan löper vägen i nord-sydlig riktning mellan Brålanda och Dals Rostock. Kyrkans omgivningar består av öppet odlingslandskap, med en allé ned mot den avstyckade prästgården åt väster. Kyrkan omges närmast av en kyrkogård inramad av stora askar, med stödmurar för den upphöjda kyrkogården mot vägen. Strax söder om kyrkan står den för Dalsland typiska fristående klockstapeln, som antas vara uppförd på 1600-talet.⁵ Den har faluröd träpanel och skiffertak.

Örs kyrka tillhör en liten grupp medeltida tegelkyrkor i regionen som bevarats till våra dagar. Den uppfördes sannolikt under 1200-talets första hälft. Dagens exteriör härrör från en ombyggnad på 1600-talet, då kyrkan förlängdes åt öster och fick en tresidig koravslutning. I öster byggdes en sakristia till år 1887, och år 1900 ersattes ett äldre vapenhus på sydsidan av det nuvarande vapenhuset i väster. Gavelröset ovanför vapenhuset är i trä med vitmålad träpanel. Kyrkan är i övrigt putsad med vit spritputs, med en delvis putsad sockel av obearbetad marksten. Taken på de olika delarna är belagda med skiffer, med valmning över koret och sakristian. Fönstren i det rektangulära långhuset är stora och rundbågiga, med grågrönmalade bågar. Formen härrör från en renovering 1858, då samtliga fönster sänktes med en aln (ca 60 cm). Kyrkan har tre ingångar, en på sydfasaden, en i vapenhuset och en i sakristian. Långhusets ingång har en utkragande, slätputsad omfattning med en pardörr i ek., sakristian och vapenhuset har liknande pardörrar klädda med kopparplåt.

Kyrkans interiör präglas av en renovering 1938, ledd av arkitekt Axel Forssén, då man på tidstypiskt vis ville skala bort senare tillägg till förmån för ett äldre utseende. Det rektangulära kyrkorummet har vitputsade väggar och ett vitmålat, slätspontat brädtak, med det förhöjda koret i öster och orgelläktaren i väster. Altaruppsatsen tillverkades av bildhuggare Nils Falk 1737 och predikstolen av Isac Schullström 1762, båda välkända från flera av stiftets kyrkor. På korets sydsida hänger ett triumfkrucifix av oklart ursprung, som enligt uppgift skall ha flyttats hit från Skara domkyrka på 1600-talet. Kyrkans äldsta inventarier är dopfunten i täljsten från 1200-talet och ett krucifix från 1300-talet. Altarring, bänkinredning och läktarbarriär härrör från renoveringen 1938.

⁵ Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister via www.raa.se.



Klockstapeln från öster.



Kyrkans interiör, med triumkrucifixet skymtande till höger.

Gårdar



Böstebol sett från öster.

1. Böstebol, Böstebol 1:3

Böstebol ligger på en höjd i det lätt böljande landskapet strax söder om Lilla Kolungen. Gården består av två tidigare separata gårdar, här kallade Böstebol södra och Böstebol norra, som ligger tätt intill varandra längs tillfartsvägen. Runt gården ligger öppna odlingsmarker.

Böstebol södra har ett boningshus uppfört 1840.⁶ Det är en dalslandsstuga med faluröd locklistpanel, skiffertak med hallskorsten och öppen förstukvist. Vid ena gaveln sitter en relativt tidigt tillkommen snedtäcka, med pardörrar med panel i rombiskt mönster. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med vita omfattningar och i vindsvåningen sitter liggande fönster med mittspröjs. I linje med boningshuset ligger ett vagnslider från ca 1940-50 och mitt emot detta ladugården från 1953.⁷ Ladugårdsdelen är murad i tegel, medan resten av fasaden är klädd med röd plåt. Taket är täckt med korrugerad eternit. Mitt emot boningshuset ligger en byggnad som i bottenvåningen inrymmer garage och i övervåningen magasin.

Böstebol norra består av ett boningshus uppfört 1830. Det är en dalslandsstuga som genomgått relativt stora exteriöra förändringar. 1963 byggdes den till på ena gaveln med en tillbyggnad i gult, räfflat tegel. Ungefär samtidigt byggdes glasverandan in och fick en balkong med tidstypiska smidesräcken ovanpå. 1967 kläddes fasaden på den ursprungliga byggnadskroppen med grå sidiplattor. Fönstren har bytts till tvåluftsfönster utan spröjs. Taket är ett skiffertak med sexkantiga plattor. I vinkel mot boningshuset, längs tillfartsvägen, ligger ladugården som uppfördes 1908. Den har en murad, vitslammad ladugårdsdelen och är i övrigt klädd med slät faluröd panel/röd plåt. Taket är täckt med korrugerad, ljusgrön plåt. Mitt emot ladugården ligger en källare

⁶ Svenska gods och gårdar (1945), s.1003.

⁷ Samtal med Margareta Olsson 16/5 2006.



Boningshuset på Böstebol södra till vänster, på Böstebol norra till höger.

med överbyggnad, som har skiffertak och slät faluröd panel. Mittemot boningshuset ligger en snickarbod med faluröd locklistpanel, tak av betongtegel med plan profil och en murad skorsten. Bakom boningshuset ligger ett litet höns hus med slät faluröd panel och eternittak.

Böstebols kulturhistoriska värde motiveras av de två gårdarnas välbevarade helhetskaraktär och väl sammanhållna bebyggelse. Böstebol södras mangårdsbyggnad är med sin ursprungliga karaktär ett bra exempel på dalsländskt byggnadsskick under mitten av 1800-talet. Böstebol norras boningshus är ett intressant exempel på olika tiders ideal, och uppvisar en provkarta på material och tekniker som använts i olika perioder (exempelvis timmer, skiffer, sidiplattor/eternit och tegel). De välbevarade ekonomibygnaderna, som inrymt flera funktioner, är en viktig del i helhetsmiljön och bidrar till att göra den avläsbar. Böstebols exponerade läge i landskapet gör att gården som helhet även är av stort värde för landskapsbilden.



Från vänster garaget/magasinet och snickarboden, till höger ladugården på Böstebol södra.



Örs-Åker 1:56 till vänster och Örs-Åker 1:9 till höger.

2. Åker, Örs-Åker 1:56 och Örs-Åker 1:9

Åker ligger strax sydväst om Lilla Kolungen, längs en mindre ås i det öppna odlingslandskapet. Mangårdsbyggnaderna ligger på södra sidan om vägen mot Eriksbyn och den kvarvarande ladugården på den norra.

Örs-Åker 1:56 ligger söder om 1:9, i en häckomgärdad trädgård med en rad med lönnar utmed vägen. Boningshuset är en dalslandsstuga från 1800⁸, med skiffertak, faluröd lockpanel av modern typ med utskjutande knutar och en liten glasveranda med pardörrar. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster. I gavelröset sitter små trekantiga fönster med svängda spröjsar. Vid ena gaveln är en snedtäcka med plåttak tillbyggd. I vinkel mot boningshuset ligger en bodlänga med faluröd träpanel, gröna dörrar och plåttak. Ladugården, med faluröd slät panel/röd plåt och gröna dörrar, ligger längs vägen. Det är en så kallad höghusladugård, med stort skullutrymme och lyfthiss, uppförd ca 1950. Till gården hör även ett timrat uthus med betongtegeltak (troligen hönshus) samt ett garage med samma takbeklädnad. Cirka fem hundra meter väster om gården, längs en brukningsväg, ligger ett garage och ett stakahus, där hässjestörarna förvaras.

Örs-Åker 1:9 ligger omgivet av en trädgård med buskar, rabatter och fruktträd, med en häck mot vägen. Boningshuset är en dalslandsstuga med sidokammare, uppförd 1865⁹ med faluröd locklistpanel, skiffertak och hallskorsten. På framsidan sitter en öppen förstukvist med för trakten typiska lövsägerier. Dörren är en pardörr med speglar. Mot ena gaveln sitter en snedtäcka med skiffertak och en pardörr med fiskbenspanel. Fönstren är i original från 1865, med gammalt glas och tidstypisk indelning med tre rutor per fönsterbåge. I gavelröstena sitter spröjsade lunettfönster. I trädgården ligger en källare med överbyggnad inrymmande magasin och bod. Källaren är kallmurad i sten med ett tak som är murat i kupol. En del av taket stöds av en pelare i sten.

⁸ Svenska gods och gårdar (1945), s.1023.

⁹ Samtal med ägaren Olov Larsson 31/5 2006.



Boningshuset på Örs-Åker 1:9, med en för socknen typisk förstukvist.

Ladugården, som brann ned 1947, stod på andra sidan vägen. Där finns i dag ett modernt garage.

Örs-Åkers kulturhistoriska värde består av den välbevarade helhetsmiljön med för trakten typisk bebyggelse. Boningshusen har båda välbevarad karaktär med skiffertak, och Örs-Åker 1:9 har även den för Dalsland typiska hallskorstenen. Ladugården på 1:56 är av en typ som blev vanlig under mitten av 1900-talet och som finns på andra håll i trakten, exempelvis i närliggande Åsnebyn i Holms socken. Örs-Åker är ett exempel på typisk dalsländsk bebyggelse, med boningshus av traditionell typ och senare tillkomna ekonomibygnader. Gårdarna är också av stort värde för landskapsbildningen.



Boningshuset på Örs-Åker 1:56 till vänster, ladugården på samma gård till höger.



Örs-åker 1:5 från söder.

3. Åker, Örs-Åker 1:5

Åker ligger ett par hundra meter norr om Örs-Åker 1:9 och 1:56. Gården består av två boningshus och en ladugård, där boningshusen ligger på norra sidan om vägen och ladugården längs södra sidan. Det äldre boningshuset uppfördes 1858¹⁰ som en enkelstuga i ett plan med vind, men har senare förlängts åt norr med ett rum. Det har faluröd locklistpanel, skiffertak med två hallskorstenar samt en senare tillkommen öppen förstukvist. Mot ena gaveln sitter en snedtäcka med inåtgående dörr och skiffertak. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med vita bågar och omfattningar. Det yngre boningshuset uppfördes 1940 i en för tiden typisk stram stil utan utsmyckningar. Det är i ett och ett halvt plan med faluröd locklistpanel, skiffertak och tvåluftsfönster utan spröjs. Ladugården uppfördes 1861. Den har faluröd, slät panel och socknens enda bevarade halmtak¹¹, lagt med halm från kungsråg. Över nocken ligger en häck med täckepinnar.

Åkers kulturhistoriska värde motiveras av bebyggelsens välbevarade och tidstypiska karaktär, där traditionella och för trakten typiska material använts. Ladugårdens halmtak och boningshusens skiffertak är exempel på detta. Halmtaket är av särskild kulturhistorisk betydelse eftersom det är det sista bevarade i trakten. Bebyggelsen på Åker har byggnadstekniska värden och är även av stor betydelse för landskapsbilden.



Ladugården till vänster, det två boningshusen till höger.

¹⁰ Samtal med Lars Pettersson 31/5 2006.

¹¹ Sedan inventeringen gjordes har halmtaket täckts med svart plåt.



Boningshuset från trädgården.

4. Eriksbyn, Örs-Eriksbyn 1:28

Eriksbyn ligger i socknens nordöstra hörn, strax söder om Kolungen och den gamla banvallen. Byn består i dag av sex gårdar, där fyra ligger relativt samlade och två en bit sydväst om de övriga. Eriksbyn 1:28 ligger i södra änden av den samlade bebyggelsen, på västra sidan av tillfartsvägen. Man- och fägård ligger åtskilda. Boningshuset uppfördes 1880¹² med en regelbunden fasad, där entrén med pardörrar är placerad i mitten. På ömse sidor om den sitter spröjsade tvåluftsfönster och i vindsvåningen liggande fönster med spröjs. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel. I vinkel mot boningshuset ligger en parbod med skiffertak och svarta dörrar, och strax bakom denna en smedja med hallskorsten, tak av betongtegel med plan profil samt slät brädpanel/lockpanel av okantade bräder. Fägården består av en stor ladugård från 1929 med slät faluröd panel och tak av tvåkupigt lertegel, ett vagnslider med faluröd locklistpanel/lockpanel av okantade bräder och tak av tvåkupigt lertegel, ett litet garage med papptak, en modern maskinhall samt ytterligare ett uthus sammanbyggt med ladugården.

Eriksbyns kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade och sammanhållna gårdsbildningen, samt av densamma välbevarade karaktär. Gården ger en god bild av hur en gård kunde utformas under slutet av 1800-talet och några årtionden framåt, och i byggnadsbeståndet kommer de olika funktioner det fanns behov av till synes.



Till vänster smedjan, till höger ladugården med fähusdelen i borte änden.

¹² Svenska gods och gårdar (1945), s.1004.



Boningshuset sett från vägen.

5. Hult, Hult 1:15

Hult ligger ett par kilometer söder om Dals Rostock, vid vägen som löper genom socknen på Örsjöns östra sida från Dals Rostock ned till Brålanda. Flera stora askar och en ek skiljer boningshuset från ekonomibyggnaderna. Boningshuset, ett västsvenskt dubbelhus uppfört 1922, ligger i en trädgård och ersatte på sin tid en äldre dalslandsstuga¹³. Timmer från denna återanvändes i det nya huset. Boningshuset är utvändigt klätt med liggande spontad panel på bottenvåningen. Vindsvåningen är klädd med stående pärlspontpanel. Fönstren, som är spröjsade med två eller tre lufter, har dekorativt utformade omfattningar. I vindsvåningen på långsidorna sitter liggande fönster med krysspröjs. Entrén sker via en glasveranda med pardörrar eller via köksingången, inrymd i en snedtäcka på baksidan. Vid sidan av boningshuset ligger ekonomibyggnaderna runt en gårdsplan. Närmast vägen ligger magasinet och vagnboden, båda uppförda 1870-80 med skiffertak och svarta dörrar. Innanför dem ligger den timrade ladugården med eternittak, byggd i vinkel mot logen som har skiffertak. Ladugården/logen är i dag stadd i förfall. Bredvid logen ligger jordkällaren.

Hults kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade och sammanhållna gårdsbildningen, samt av densamma välbevarade karaktär. Gården ger en god bild av hur en gård kunde utformas under slutet av 1800-talet och några årtionden framåt, och visar dessutom i byggnadsbeståndet på de olika funktioner det fanns behov av. Boningshuset är ett välbevarat exempel på en byggnadstyp som är vanlig i övriga Västsverige, men mindre vanlig i denna del av Dalsland.



Magasinet till vänster, vagnboden till höger.

¹³ Samtal med Almer Paulsson, 31/5 2006.



Boningshuset sett från tillfartsvägen.

6. Hult 1:49 och 1:17

Hult 1:49 och 1:17 ligger halvannan kilometer söder om Dals Rostock, strax väster om vägen mellan Dals Rostock och Brålanda. Gården ligger i utkanten av en mindre bybildning. Boningshuset är klätt med vit, profilerad träpanel och har stora fönster med grå omfattningar, spröjs och korspost. Byggnaden, som omges av en trädgård med stora träd, häckar och rabatter, påminner till utformning och fönsterindelning om en skola eller ett missionshus. Taket är klätt med skiffer och upp till entrén, en blåmålad pardörr med glasad överdel och överljusfönster, leder en stentrappa med sidostycken av sten. Vid sidan av boningshuset ligger en vedbod samt ett dass, båda med plåttak. Avskilt från boningshuset ligger ladugården, som i dag utgör en annan fastighet. Den uppfördes sannolikt i slutet av 1800-talet och är delvis omålad och delvis klädd med ny, rödmålad panel. Taket var tidigare skiffertäckt, men är nyligen omlagt med svart korrugerad plåt. Ladugårdsdelen är timrad och in till den intilliggande logen leder en stor port vars ena dörrhalva är delad.

Hults kulturhistoriska värde motiveras främst av boningshusets ovanliga utformning och väl bibehållna karaktär. Såväl material som utförande har stora kvaliteter och byggnaden har både estetiska och arkitektoniska värden. Gården utgör också en relativt välbevarad helhet och har som sådan värde som exempel på en gårdsbildning från sent 1800-tal.



Boningshuset över hörn till vänster, ladugården till höger.



Ryggåsstugan från trädgården.

7. Gladers, Stora Rud 1:23

Invid Örsjöns nordöstra ände ligger ett mindre antal sommarstugor. Bland de nordligaste av dessa ligger Gladers, en ryggåsstuga som ca 1930 flyttades hit från sitt ursprungliga läge vid Gladers källa på Kroppefjäll ett par kilometer åt norr.¹⁴ På tomten finns även en mindre gäststuga och en dasslänga med överljusfönster. Ryggåsstugan har lockpanel av okantade bräder och bakar, målad med faluröd oljefärg. Fönstren är småspröjsade och taket av tvåkupigt lertegel. Dörren och knutarna är vita. Skorstenen sitter nedanför den plåtklädda nocken.

Gladers kulturhistoriska värde motiveras främst av dess välbevarade dimensioner och av att den representerar en i dag sällsynt kategori byggnader. Stugan torde också vara en av socknens äldsta byggnader. Den synliggör en samhällsklass vars bebyggelse till stora delar gått förlorad, och vars levnadsvillkor det i dag är svårt att föreställa sig. Detta gör den, trots dess till vissa delar moderniserade exteriör, till ett omistligt historiskt dokument. Stugan har stora kulturhistoriska värden och är såväl byggnadshistoriskt som socialhistoriskt intressant.

¹⁴ Samtal med Margareta Gustafson 29/1 2007.



Byremossen från söder.

8. Byremossen, Stora Rud 1:27

Norr om Hult och Stora Rud, på gränsen mot Dalskog, ligger Byremossen. Här fanns tidigare flera torp och backstugor, men i dag finns endast få av dessa kvar. Ett av dessa är Byremossen, som ligger i utkanten av Kroppefjälls östra del. Torpet ligger i en sluttning, omgivet av en trädgård med ett par stora träd. Boningshuset är sannolikt en enkelstuga med ingång via en snedtäcka på gaveln. Det har faluröd locklistpanel med utskjutande knutar, kvadratiska tvåluftsfnster och svart plåttak. Grunden är murad i sten. Något ovanför boningshuset ligger ett litet fähus med en vidbyggd vagnbod, båda med slät faluröd panel, svarta dörrar och plåttak.

Byremossens kulturhistoriska värde motiveras av torpets välbevarade och småskaliga bebyggelse, som synliggör en samhällsklass vars bebyggelse till stora delar gått förlorad och vars levnadsvillkor det i dag är svårt att föreställa sig. Byremossen är en värdefull rest av den småfolksbebyggelse som tidigare fanns i den här delen av fjället och har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden.



Boningshuset sett från trädgården.

9. Ögården, Ed 1:9

Ögården ligger uppe på Kroppefjäll, omgiven av öppen mark. Gården ligger väster om vägen som löper i nord-sydlig riktning och som i norr för till Dalskog. Boningshuset ligger längst in på tillfartsvägen med ryggen mot den ankommande och ladugården, omgivet av en trädgård kantad av syrener. Det är en enkelstuga med entrén placerad mitt på fasaden och ett spröjsat tvåluftsfönster med gammalt glas på vardera sidan. Entrédörren är en inåtgående pardörr med liggande panel och överljusfönster, belägen innanför en senare tillkommen öppen förstukvist. Entréfasaden har faluröd locklistpanel, resten av byggnaden är klädd med ”fuskpanel” av masonit med locklister. Taket är på entrésidan belagt med skiffer, medan baksidan har korrugerad plåt. Närmre vägen ligger ladugården, som är relativt liten och består av en timrad ladugårdsdel och en loge. På baksidan och mot ena gaveln är snedtäckor tillbyggda. Ladugårdsdelen har tak av betongtegel med plan profil, logen har tak av korrugerad plåt.

Ögårdens kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och lilla skala. Boningshuset är med sin utformning och sina material ett fint exempel på för trakten typisk bebyggelse. Ladugårdens lilla skala gör den intressant som exempel på en ekonomibygnad från tiden före 1940, då många ladugårdar var betydligt mindre än de senare blev.



Ladugården.



Boningshuset från vägen.

10. Strömmen, Edstorp 1:5

Strömmen ligger i utkanten av det odlade området i Ed, på gränsen mot skogen väster om vägen mot Dalskog. Gården ligger i en slänt ovanför en bäck som kallas Färgarebäcken. Boningshuset är sannolikt mycket gammalt och var från början troligen en parstuga, som senare kortats fram till dörren och därefter på senare år återfått sin ursprungsform.¹⁵ Det är en relativt långsträckt byggnad, klädd med faluröd locklistpanel. På framsidan skjuter knutarna i det övre planet ut, medan de på bottenvåningen kapats. Fönstersättning och –indelning är oregelbunden, med bland annat ett småspröjsat fönster i andra våningen. Dörren är en pardörr med fiskbenspanel och överljusfönster, ovanför vilket det sitter ett enkelt skärmtak i korrugerad plåt. Även taket täcks av plåt. På baksidan har en snedtäcka byggts till. Till gården hör även ett uthus med faluröd slät panel och plåttak samt en källare, kallmurad i sten med ett gavelröste med en ovanlig ”panel”. Locklisterna är av spån, som spikats över skarvarna mellan bottenbräderna. Källarens tak är av tvåkupigt lertegel.

Strömmens kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas, främst boningshusets och källarens, välbevarade och ålderdomliga karaktär. Boningshuset är av en typ som är tämligen ovanlig i socknen och är intressant som exempel på en byggnadstyp som sannolikt var vanlig före dalslandsstugans tillkomst. Källarens ovanliga panel är ett intressant exempel på hur man kunde spara på resurserna genom att använda spillvirke.



Källaren till vänster. Till höger ett av de äldre fönstren på boningshuset.

¹⁵ Andersson (1998), s.292.



Ovan Högsbyn 3:30 från norr, nedan Högsbyn 3:18 till vänster och Högsbyn 3:19 till höger.

11. Högsbyn 3:30 och 3:59 samt Högsbyn 3:18 och 3:19

Högsbyn ligger längs vägen mot Dalskog, strax söder om Högesjö i norra delen av socknen. Byn består i dag av två gårdar och en avstyckad dalslandsstuga, som tidigare var boningshus för den nordliga av gårdarna.¹⁶ Den sydliga gården, 3:30, ligger precis vid vägen. Boningshuset är en parstuga i två plan, sannolikt uppförd under 1800-talets förra hälft, med faluröd locklistpanel, kvadratiska spröjsade fönster och två hallskorstenar. Taket, som tidigare varit skiffertäckt, är i dag täckt med papp. På baksidan finns en snedtäcka som ännu har skiffertak. På framsidan har en öppen förstukvist med enkel utformning och papptak senare tillkommit. Boningshuset ligger i samma läge som på kartor från 1788 och 1838. Mot vägen står två stora träd, en ask och en lönn. Ladugården har flyttats – 1838 låg den väster om boningshuset, men i dag ligger den en bit söder om detsamma. Den är sannolikt uppförd under andra halvan av 1800-talet och har slät faluröd panel, svarta dörrar och plåttak. På baksidan är den tillbyggd i omgångar med snedtäckor för olika ändamål. Mot vägen ligger ett timrat magasin, som användes av två familjer och därför är indelat i två likadana halvor.¹⁷ Magasinet vilar mot vägen på stenplintar och har ett plåttak av bandad plåt. Nära magasinet ligger en källare och vid sidan om ladugården ett mindre garage, sannolikt från mitten av 1900-talet. Högsbyn 3:18, den ovan nämnda dalslandsstugan, har faluröd panel, plåttak och en veranda tillbyggd på baksidan. Den har stora miljöskapande värden. Högsbyn 3:19 uppfördes i mitten av 1900-talet och har även den stora miljöskapande värden.



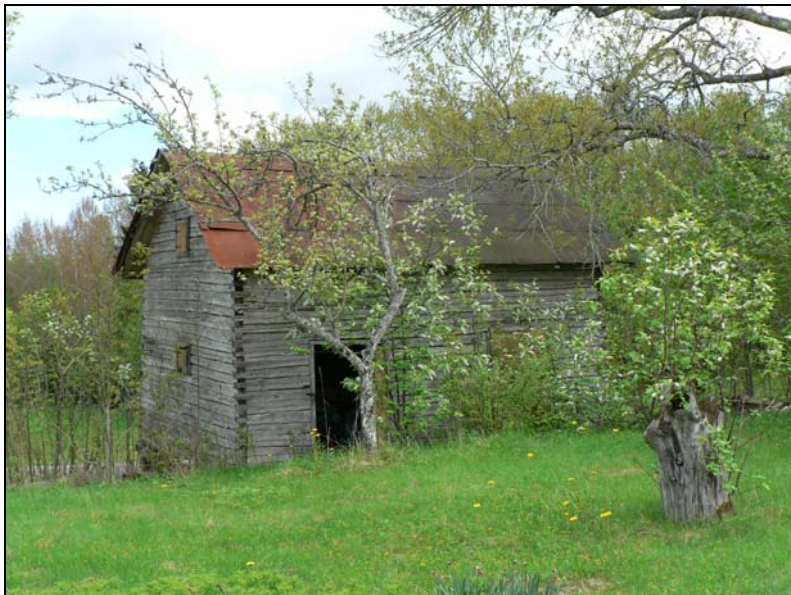
¹⁶ Andersson (1998), s.310.

¹⁷ Samtal med familjen Lindberg, Högsbyn 3:19, 1/6 2006.



Boningshuset på Högsbyn 3:30.

Högsbyns kulturhistoriska värde motiveras av byns väl bibehållna karaktär och stora miljöskapande värden. Boningshuset på 3:10 är av en typ som är relativt ovanlig i socknen. Ladugårdens lilla skala gör den till ett fint exempel på äldre agrar bebyggelse från tiden före de stora rationaliseringarna. Helhetsmiljön med granngårdarna har stora miljöskapande värden, och är ett intressant exempel på en mindre by med kontinuerligt framvuxen bebyggelse där flera byggnader visar på traditionellt dalsländskt byggnadsskick.



Magasinet på Högsbyn 3:30.



Boningshuset på Höljen.

12. Höljen, Ed 1:19

Höljen ligger på en höjd vid nordligaste änden av Höljesjön, nordost om Högsbyn. I närheten, mellan Höljesjön och Timmersjön, fanns förr både såg och kvarn och på Höljen har sannolikt bott sågare och mjölnare. Höljen ligger utan farbar väg, omgivet av skog som närmast huset består av mycket ek och björk. Boningshuset är troligen från förra halvan av 1800-talet och var från början sannolikt en enkelstuga, som senare byggts till. I dag har byggnaden två skorstenar, placerade under nock. Byggnaden har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med två eller tre lufter samt korrugerat plåttak. På byggnadens södra halva är knutarna utskjutande. Dörren är en enkel, utåtgående dörr med liggande panel. Parallellt med boningshuset, på andra sidan det som i dag är en trädgård med fruktträd och syrener, ligger ladugården. Den är liten, klädd med slät faluröd panel och har plåttak. Dörrarna är grönmålade. I ena änden av ladugården ligger dasset. Invid boningshuset ligger en jordkällare med plåttak.

Höljens kulturhistoriska värde motiveras av bebyggelsens lilla skala och välbevarade karaktär. Boningshuset är av en typ som är relativt ovanlig i socknen och ladugården är ovanligt liten. Gårdens läge utan väg är intressant som exempel på hur även mer svårtillgängliga platser tidigare kunde utnyttjas och bebos.



Ladugården till vänster, källaren till höger.



Lyckorna sett från vägen.

13. Lyckorna, Högsbyn 3:56

Lyckorna ligger strax norr om Högsbyn, invid vägen mot Dalskog. Här låg tidigare en dalslandsstuga, som revs när det nuvarande boningshuset byggdes 1915-18.¹⁸ Det uppfördes av en återvändande amerikafarare, som ville ha en bungalow av amerikanskt snitt. Byggmästaren vägrade emellertid, och resultatet blev en villalikhande byggnad med tydlig amerikansk prägel. Byggnaden är vinkelbyggd i två våningar, med stående spontad panel på bottenvåningen och liggande spontad panel på övervåningen. Fönstren är stora treluftsfönster med korspost. I vinkeln ligger en öppen veranda med balkong ovanpå, båda med enkla spjälräcken. Balkongdörren är placerad i en frontespis med brant takvinkel. Taket var ursprungligen skiffertäckt, men är i dag täckt med svart papp. Tidigare fanns en ladugård strax utanför trädgården, men den är sedan några år riven.

Lyckornas kulturhistoriska värde motiveras av dess för socknen unika utformning, välbevarade karaktär och intressanta historia. Byggnaden är ett resultat av ett intressant skede i Sveriges historia, då många emigrerade till Amerika. En del av dessa återvände med nya idéer och influenser. Byggnaden är såväl arkitektoniskt, byggnadshistoriskt som socialhistoriskt intressant.

¹⁸ Samtal med Maja Perjöns 20/6 2006.



Boningshuset.

14. Bodane, Örs-Bodane 1:4

Bodane ligger ensligt en bit ifrån övrig bebyggelse, väster om Ed vid norra änden av Bodanesjön. Gården ligger i skogskanten, med öppna marker åt söder och öster, där det också finns en mindre betesmark med en- och ekinslag. Den gamla tillfartsvägen, som också utgjort bygdens förbindelse med fjället och som fortsätter förbi gården, kantas av en lönnallé. Boningshuset ligger invid den gamla vägen, omgivet av en trädgård med buskar och fruktträd. Det är en dalslandsstuga uppförd ca 1870¹⁹ med faluröd locklistpanel, skiffertak och spröjsade tvåluftsfönster. En farstu har byggts till på framsidan och en snedtäcka på norra gaveln. Sydväst om boningshuset ligger en källare med en överbyggnad inrymmande bod och magasin. Skiffret till både boningshuset och boden/magasinet bröts bakom ladugården. På andra sidan boningshuset, in mot skogen, ligger ytterligare ett uthus med faluröd locklistpanel och plåttak. Bortanför detta ligger en smedja med faluröd lockpanel av okantade bräder och bakar, plåttak samt en hängränna i trä. Den vinkelbyggda ladugården med vagnslider och loge är klädd med faluröd slät panel/lockpanel med okantade bräder och bakar. Taket är täckt med dels tvåkupigt lertegel, dels sinuskorrugerad plåt och plåt med trp-profil. Nedanför ladugården ligger ett modernt garage med faluröd locklistpanel, korrugerat plåttak och svarta portar. Bortanför gården, invid vägen upp på fjället, finns en tjärdal som ännu går att använda.

Bodanes kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade gårdsmiljön, där flera funktioner finns representerade i byggnadsbeståndet. Omgivningarna, med de öppna markerna och betesmarken, bidrar mycket till den intressanta miljön där bebyggelse och landskap bildar en helhet med stora kulturhistoriska värden. Bodane är ett välbevarat exempel på en för trakten typisk gårdsbildning från slutet av 1800-talet.



Ladugården till vänster, smedjan till höger.

¹⁹ Andersson (1998), s.256.



Fjällsäter sett från väster.

15. Fjällsäter, Högsbyn 3:10

Fjällsäter är en av socknens utposter mot fjället, där det ligger sydväst om Högsbyn invid Smedtjärnet. Gården ligger på en mindre höjd och omges av en trädgård med träd, buskar och häckar. Runt om ligger en del öppna marker åt norr, men därefter tar skogen vid. Boningshuset är en dalslandsstuga från mitten på 1800-talet, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och en öppen förstukvist. Dörrarna är gröna pardörrar med speglar och glasad överdel. Taket är belagt med tvåkupigt lertegel. I vinkel mot boningshuset ligger ladugården, en lång byggnad sannolikt uppförd ca 1900. Den har omålad slät panel och tak av korrugerad eternit. Fönsteromfattningarna är klarblå.

Fjällsätters kulturhistoriska värde motiveras av de kvarvarande byggnadernas välbevarade karaktär. Gården är ett fint exempel på dalsländskt byggnadsskick under 1800-talets andra hälft.



Till vänster boningshuset, till höger ladugården.



Boningshuset.

16. Norra Halvgården, Forsebol 5:9

Norra Halvgården ligger i Forsebol, på västra sidan om vägen till Dalskog, omgiven av en trädgård med gräsmatta och en del buskar. Boningshuset är ett dubbelhus uppfört 1891²⁰, med lätt profilerad locklistpanel, skiffertak med sexkantiga plattor och hallskorsten. På framsidan finns en öppen förstukvist. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster. I vindsvåningen sitter liggande fönster med krysspröjs, något som även finns på de stående spetsbågiga vindsfönstren på gavlarna och på de stående fönster som flankerar entrédörren. Entrédörren är en parspegeldörr med slät omfattning. Förstukvisten och takkanten pryds av för trakten typiska, omsorgsfullt utformade lövsågerier. Byggnadens grund och yttertrappa är murade i sten. På ena gaveln finns en relativt modern tillbyggnad med småspröjsade fönster av modern typ. I utkanten av trädgården, i vinkel mot boningshuset, ligger ett magasin med faluröd locklistpanel och tak av korrugerad plåt. Dörrarna är klädda med liggande spontad panel. Snett bakom boningshuset ligger ytterligare ett uthus, som troligen varit brygghus. Det har faluröd träpanel, spröjsade tvåluftsfönster och skiffertak med sexkantiga plattor och hallskorsten. Dörren är klädd med liggande spontad panel. Ladugården som fanns tidigare är riven.

Norra Halvgårdens kulturhistoriska värde motiveras av de kvarvarande byggnadernas välbevarade karaktär, där särskilt boningshuset och brygghuset utmärker sig. Boningshusets tidstypiska gestaltning och välbevarade snickerier har såväl byggnadshistoriska som arkitektoniska värden, och brygghuset med sitt skiffertak är intressant som exempel på en relativt påkostad ekonomibyggnad. Gården har som helhet stora miljöskapande värden.



Brygghuset till vänster, magasinet till höger.

²⁰ Svenska gods och gårdar (1945), s.1005.



Boningshuset.

17. Tonsberg, Tonsberg 1:6

Tonsberg ligger väster om Örsjön, strax norr om Åsmule invid vägen som löper längs Örsjöns västra sida. Söder om gården ligger Tonsbergs såg och kvarn invid Storån, se **sid. XX**. På gården finns flera stora träd, bland annat en tidigare hamlad ask. Gården består av ett stort antal byggnader, med en viss åtskillnad mellan man- och fågård. Mangårdsbyggnaden är en dalslandsstuga från ca 1860, med faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd, spröjsade tvåluftsfönster och en inbyggd förstukvist med balkong ovanpå. Taket är av betongtegel och dörrarna av modernt snitt. Söder om boningshuset, längs en liten väg ned mot Storån, ligger en källare med vind. Vid Storåns strand ligger en tvättstuga med faluröd träpanel och skiffertak. Resten av ekonomibyggnaderna ligger norr och öster om mangårdsbyggnaden. Här finns en ladugård från ca 1900, ett mindre grishus/dass/vedbod med murad fähusdel från ca 1900, ett vagnslider/garage med magasin från ca 1920-30, en länga med garage och plats för maskiner från ca 1920-50 och ett mindre vedskjul, alla med faluröd träpanel och plåttak. I en hage norr om dessa byggnader ligger ett litet timrat fähus med skiffertak. Det är opanelat och omålat och flyttades hit från Gunvarbyn i mitten på 1900-talet. Tidigare låg smedjan här. Vid vägen ligger ännu ett garage från ca 1940-50.

Tonsbergs kulturhistoriska värde motiveras av den rika och välbevarade gårdsmiljön, där flera olika byggnadstyper och funktioner finns representerade. Särskilt de små fähusen är intressanta, eftersom denna typ av byggnader ofta försvunnit under 1900-talets rationaliseringar. Gården är ett intressant exempel på en större gård med flertalet byggnader som behövdes i ett självhushåll bevarade, och den har som helhet såväl byggnadshistoriska som pedagogiska värden.



Det lilla grishuset/dasset/vedboden till vänster, fähuset i hagen till höger.



Boningshuset.

18. Södra Aplebol, Linde 1:32

Södra Aplebol ligger ett hundratal meter från Örsjöns västra strand, ovanför en svagt sluttande slänt. Ned mot sjön är det öppna marker och gården har en strålande utsikt. Gårdens byggnader ligger med ett undantag parallellt, med gavlarna mot sjön. Boningshuset är en enkelstuga uppförd ca 1863²¹, med faluröd locklistpanel, öppen förstukvist och tak av enkupigt lertegel. Skorstenen är en hallskorsten och byggnaden hade skiffertak fram till på 1980-talet. Dörren är en inåtgående pardörr med spröjsade fönster i övre delen. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster. Vid södra gaveln har på senare tid gjorts en väl anpassad tillbyggnad. I vinkel mot boningshuset ligger lillstugan, som flyttades hit ca 1910 från granngården. Det är en liten enkelstuga med faluröd locklistpanel och skiffertak med hallskorsten. På framsidan finns en öppen förstukvist. Ytterdörren är en vitmålad pardörr. På gården finns även en vagnbod med magasin på andra våningen. Byggnaden har faluröd locklistpanel, svartmålade dörrar och tak av sinuskorrugerad eternit. Ladugården, som uppfördes 1928-29, har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster och sinuskorrugerat plåttak. I norra änden, mot sjön, finns dasset som har överljusfönster ovanför dörren.

Södra Aplebols kulturhistoriska värde motiveras av den väl sammanhållna gårdsmiljön och dennas välbevarade karaktär. Såväl boningshus som uthus är med sin gestaltning goda exempel på agrar bebyggelse från mitten av 1800-talet och fram till ca 1930. Lillstugan är med sina material ett fint exempel på en byggnad uppförd i material från närområdet.



Ladugården till vänster. Till höger magasinet och lillstugans gavel.

²¹ Andersson (1998), s.208-209.



Boningshuset.

19. Lilla Linde, Linde 1:17

Lilla Linde ligger ovanför en slänt ned mot Storån, ca femhundra meter väster om Örsjön. Gården ligger samlad, omgiven av öppna marker, med flera stora ekar runt om och en lind som vårdträd. Boningshuset är en dalslandsstuga uppförd ca 1850²², med faluröd locklistpanel med utskjutande knutar, skiffertak med rombiska plattor och hallskorsten. Dörren är en inåtgående pardörr med glasad överdel. Fönstren är av två typer, en något bredare med småspröjsade rutor och en med ”vanlig” sexdelad spröjsindelning. De senare sattes in 1875, då stora rummet även fick innertak. Båda fönstertyperna har profilerade över- och understycken. Lillstugan intill uppfördes 1903, då den försågs med spåntak. Det nuvarande skiffertaket lades 1904. Lillstugan har faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster med enkla omfattningar samt en inåtgående enkel dörr med fiskbenspanel. Bakom lillstugan ligger en vedbod med kallmurad stengrund, faluröd lockpanel med okantade bräder och tak av sinuskorrugerad eternit. Ladugården, som uppfördes 1935, har faluröd slät panel och tak av betongtegel med plan profil. På andra sidan boningshuset ligger en redskapsbod med dasset inrymt i ena änden. Boden uppfördes 1950 och har slät faluröd panel och tak av samma typ som ladugården. I en slänt nära boden ligger jordkällaren, som uppfördes 1964 i betong med tak av eternit, och invid denna smedjan från 1908. Smedjan har lockpanel av okantade bräder och tak av enkupigt lertegel.

Lilla Lindes kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helhetsmiljön, där bebyggelsen vuxit fram kontinuerligt från mitten av 1800-talet och hundra år framåt. Här finns byggnader för flera olika funktioner, vilket ger en pedagogiskt intressant helhetsbild. Byggnadernas karaktär är i allt väsentligt oförändrad, vilket gör Lilla Linde till en helhetsmiljö med mycket stora kulturhistoriska värden. Gården är en särdeles god representant för agrar bebyggelse från denna tid och är av byggnadsminnesklass.



Lillstugan till vänster, ladugården till höger.

²² Andersson (1998), s.201 ff. Lilla Linde finns utförligt beskrivet, eftersom en av ägarna, Gustav Grund, länge förde utförliga anteckningar om händelser och förändringar på gården.



Boningshuset.

20. Ögården, Linde 1:12

Ögården ligger ca fem hundra meter väster om Örsjön, med skog åt norr och öster och öppen mark åt väster och söder. Från stora vägen leder en björkallé fram till gården, nära vilken det också står en stor, vidkronig ek. Boningshuset är ursprungligen en dalslandsstuga från 1846, som senare byggts på till en parstuga. Byggnaden har faluröd locklistpanel, skiffertak och en glasveranda med skiffertak, spröjsade fönster och pardörrar med glasad överdel. Längs verandans takkant löper en dekorativ fris. Mot boningshusets ena gavel är en snedtäcka med öppen farstu tillbyggd. Byggnaden har spröjsade tvåluftsfönster, som på framsidan sitter symmetriskt placerade och som omges av dekorativt utformade fönsteromfattningar. Boningshuset omges av en frukträdgård. Vid gårdsentrén ligger ladugården, uppförd på 1930-talet, och magasinet, från 1943, parallellställda. Båda byggnaderna har faluröd slät panel/locklistpanel och svartmålade dörrar. Ladugården har tak av svart trp-plåt, magasinet har tak av tvåkupigt lertegel. I trädgården finns även en lekstuga.

Ögårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär. Såväl boningshus som uthus ansluter såväl i material som i utformning till traktens byggnadstradition och är goda exempel på denna. Den dekorativt utformade verandan ingår i den rika lövsågeritradition som funnits i socknen.



Vagnslidret och ladugården till vänster. Till höger björkallén.



Stora Linde från öster.

21. Stora Linde, Linde 1:39

Stora Linde ligger på en höjd väster om Örsjön, strax norr om Gunvarby kvarn. I dag finns bara boningshuset kvar av gården. Det är en dalslandsstuga uppförd ca 1850, med faluröd locklistpanel, småspröjsade tvåluftsfönster och skiffertak med hallskorsten. Byggnaden var vid inventeringstillfället under renovering, vilket gjorde den öppna förstukvisten och snedtäckan på ena gaveln svårbedömda. Byggnaden har två fönster i bredd på gavlarna och är något större än vanliga dalslandsstugor. Fönsteromfattningarna är dekorativt utformade och under takkanten i gavelröstet på den sida som ännu inte fått ny panel sitter en tandsnittslist.

Stora Lindes kulturhistoriska värde motiveras av dess något ovanliga utformning och storlek. Trots vissa exteriöra förändringar är det tydligt att detta varit en relativt stor gård, med ägare som haft ambitioner avseende utformningen. Stora Linde är en av socknens största och mest särpräglade dalslandsstugor, och har som sådan byggnadshistoriskt och miljöskapande värde.



Till vänster Stora Linde från söder. Till höger den dekorativa tandsnittslisten.



Boningshuset med Örsjön i bakgrunden.

22. Vrångebäck 1:18

Vrångebäck 1:18 ligger vid Örsjöns västra strand, med strålande utsikt och byggnaderna som ett band längs en brukningsväg i nord-sydlig riktning. Gården är uppförd efter 1845, då laga skifte ägde rum. Innan dess låg byns bebyggelse mer samlad strax norr om gårdens nuvarande läge. Boningshuset är en dalslandsstuga från mitten på 1800-talet, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvålufts-fönster och en senare tillkommen förstukvist med spröjsade fönster och pardörrar med glasad överdel. Förstukvisten har skiffertak. Boningshusets skiffertak är bevarat under ett nytt plåttak, hallskorstenen är nedtagen och ersatt med en skorsten i tegel. Invid boningshuset ligger en källare med överbyggnad med faluröd locklistpanel och plåttak. Söder om boningshuset ligger ett vagnslider med magasin och snickarbod från ca 1920-50, med faluröd locklistpanel/slät panel och plåttak. Söder om vagnslidret ligger ett fårhus från ca 1970, med faluröd träpanel och plåttak. Alla byggnader har gröna dörrar.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helheten, där flera funktioner finns representerade i bebyggelsen. Byggnaderna är också mycket välbevarade. Boningshuset är, trots det utbytta taket, en god representant för regionens traditionella bebyggelse. Gården har som helhet såväl byggnadshistoriska som miljöskapande värden.



Vagnslidret till vänster. Till höger källaren med överbyggnad.



Boningshuset.

23. Vrångeback 1:20 och 1:22

Gården ligger några hundra meter från Örsjöns västra strand, invid vägen som leder ned till Vrångeback 1:18. Runt byggnaderna ligger en trädgård med omfattande och välskötta odlingar, som omgärdas av en trädgårdsgård av äldre modell. Boningshuset är sannolikt uppfört ca 1900 och har faluröd locklistpanel på delvis oregelbunden bredd, med en dekorativt utformad övre sektion. Taket är skiffertäckt, med skorsten murad i tegel. På framsiden finns en glasveranda med spröjsade fönster och en pardörr med glasad överdel. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med vita bågar och omfattningar. Längs vägen, i vinkel mot boningshuset, ligger ett uthus med garage, magasin och bod. Uthuset har faluröd locklistpanel och tak av tvåkupigt lertegel. Ladugården ligger i vinkel mot vägen och hör i dag till Vrångeback 1:22. Den uppfördes sannolikt i början av 1900-talet och är relativt liten. Den har faluröd panel av okantade bräder, gröna dörrar och tak av tvåkupigt lertegel. På baksidan finns en skygga. Till gården hör även två lillstugor, varav den äldre har faluröd locklistpanel, tak av tvåkupigt lertegel dess på gaveln. Den yngre, som inrymmer en bastu, är nyuppförd med faluröd locklistpanel och skiffertak. I trädgården finns också en nyuppförd förrådsbyggnad i ovanlig teknik – nederdelen är i korsvirke och byggnaden kröns av ett långt neddraget, valmat spåntak med halmtäckt nock. I utkanten av trädgården, i en slänt ned mot en bäck, finns en jordkällare med överbyggnad med tak av tvåkupigt lertegel.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och väl sammanhållna helhetsmiljö. Boningshusets tidstypiska utformning och materialval är intressanta som exempel på traktens byggnadstradition. Uthusets utformning och välbevarade exteriör bidrar till helhetsmiljön. Trädgården med dess gårdsgård och övriga struktur är av stor vikt för helhetsmiljön.



Ladugården till vänster. Till höger källaren och en bit av gårdsgården.

24. Knipestaden, Örs-Säter 1:50

Knipestaden kallas ett mindre område strax väster om Örsjöns sydspets, där det länge legat backstugor för obesuttna. I dag ligger här mest sommarstugor. Örs-Säter 1:50 ligger längst norrut, en bit upp från vägen innanför en fruktträdgård, nedanför en



brant slänt med skog. Huset uppfördes 1929-30²³ med faluröd träpanel, spröjsade tvålufts-fönster och en pardörr med glasad överdel. Entrén vetter mot berget bakom. I vindsvåningen sitter liggande spröjsade fönster. Taket är av tvåkupigt lertegel. Byggnaden, som är i ett och ett halvt plan, har en relativt brant taklutning. Invid boningshuset ligger en bod med panel delvis av bakar.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär. Den är ett intressant exempel på ett boende utan direkt agrar anknytning, vilket hr varit tämligen ovanligt i Ör, och har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden.

25. Barrås, Örs-Säter 1:51

I östra delen av Kroppefjäll ligger Barrås, tidigare torp under Säter. I dag ligger Barrås omgivet av djup skog som tagit över de forna åkrarna. Här har varit torp sedan 1832 och den stuga som i dag ligger här är sannolikt den ursprungliga.²⁴ Den har faluröd locklistpanel, spröjsade tvålufts-fönster och tak av tvåkupigt lertegel. Stugan hade ursprungligen torvtak, men renoverades och höjdes på 1930-talet. Då tillkom också den inbyggda förstukvisten. Norr om stugan finns en mindre bod och ett dass. Där låg tidigare även ladugården. Stugan ligger omgiven av en trädgård med gräsmatta och rabatter.



Torpet med boden skymtande till höger.

Barrås kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och historia som bostad för en del av socknens mindre bemedlade invånare. Torpet är en god representant för sin byggnadskategori och har såväl byggnadshistoriskt som socialhistoriskt värde. Det är också intressant som ett av få kvarvarande exempel på socknens bebyggelse-etableringar på fjället.

²³ Andersson (1998), s.70.

²⁴ Andersson (1998), s.81.



Boningshuset.

26. Marielund, Åsmule 1:48

Marielund ligger mycket ensligt långt uppe på Kroppefjäll, utan farbar väg den sista kilometern, omgivet av igenvuxna små åkrar. Här låg tidigare ett torp, som revs i början av 1900-talet.²⁵ I dag ligger här en liten stuga, uppförd 1933 som bostad för skogsarbetare som låg här i veckorna och for hem över helgen. Stugan är klädd med omålade locklistpaneler och har tak av betongtegel med plan profil. De få fönstren är kvadratiska med spröjs. En liten bit ifrån huset ligger stallet, som uppfördes efter stugans tillkomst. Även stallet är en liten byggnad med omålade, släta paneler och plåttak. Invid det lilla stallet står dasset. Efter att skogshanteringen upphört används stugan under jakten.

Marielunds kulturhistoriska värde motiveras främst av dess intressanta historia, men också av dess välbevarade karaktär. Det är en intressant byggnad som i sig är ett arbetslivsminne. Här bodde sju-åtta skogshuggare under enkla förhållanden, och många berättelser torde ha varit knutna till denna plats. Marielund är intressant ur såväl socialhistorisk som arbetslivshistorisk synvinkel.



Stallet med dasset intill.

²⁵ Andersson (1998), s.182.



Boningshuset.

27. Övre Skogen, Kvarnen 1:9

Övre Skogen ligger i socknens sydvästligaste hörn, vid vägen söderut mot Sundals-Ryr. Gården är tydligt uppdelad i man- och fägård och är på herrgårdsvis orienterad mot vägen, varifrån en allé med bland annat lönnar leder ned till boningshuset. Mangårdsbyggnaden och delar av den välanlagda trädgården ligger omgärdade av en stengärdesgård. Mangårdsbyggnaden är en dalslandsstuga uppförd ca 1860, med faluröd locklistpanel, skiffertak och en öppen förstukvist med omsorgsfullt utformade lövsågeriarbeten. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster och dörren en pardörr med speglar. Vid ena gaveln finns en snedtäcka med modern dörr. Byggnaden flankeras på för traktens större gårdar typiskt vis av ett magasin och en lillstuga, som båda har faluröd locklistpanel. Magasinet har skiffertak medan lillstugans skiffer på senare tid bytts mot plåt. Fägården ligger bakom boningshuset. Här finns ett lider med lockpanel av okantade bräder och plåttak, en lada med lockpanel av okantade bräder, plåttak och en tillbyggnad med såg vid ena gaveln. Invid ladan/sågen ligger ett fähus murat i huggen sten, med tak av betongtegel med plan profil. På den gamla ladugårdens plats ligger en relativt nyuppförd bastu med lockpanel av okantade bräder och plåttak med trp-profil. I trädgården finns ännu ett relativt nyuppfört uthus med omålad lockpanel av okantade bräder och plåttak, ett mindre äldre uthus med samma typ av panel och bandat plåttak samt en jordkällare med överbyggnad och tak av tvåkupigt lertegel.

Övre Skogens kulturhistoriska värde motiveras av den rika bebyggelsemiljön, där det stora antalet byggnader, och dessas välbevarade karaktär, bildar en intressant helhet med såväl byggnadshistoriska som pedagogiska värden. Mangårdsbyggnaden är ett välbevarat exempel på en dalslandsstuga av senare modell och gårdsmiljöns uppbyggnad är ett välbevarat exempel på en större gårds planering under 1800-talets andra hälft, där herrgårdsidealerna slagit igenom.



Det murade fähuset till vänster och lidret, med ladan i bakgrunden, till höger.



Säter med det före detta brygghuset till vänster och drängstugan till höger.

28. Säter, Örs-Säter 1:80

Säter ligger på en höjd vid Örsjöns södra ände. Gården, som är uppdelad i man- och fågård, omges av stora askar. Mangården är strikt symmetrisk, med en körväg upp mot huvudbyggnaden som flankeras av två flyglar. Två lönnar markerar entrén till gårdsplanen, som har en rund plantering framför huvudbyggnaden. Huvudbyggnaden uppfördes ca 1750²⁶. Eventuellt var den då i ett plan, som byggdes på med en andra våning ca 1800²⁷. Byggnaden har en symmetriskt uppbyggd fasad med locklistpanel målad med faluröd oljefärg, skiffertak med rombiska plattor och valmade gavelspetsar. Fönstren är av två typer, dels äldre fönster med korspost och spröjs på övervåningen, dels spröjsade tvålufts-fönster på nedervåningen. Fönsteromfattningarna, som liksom fönsterbågarna är vita, är av samma typ som på det närliggande Örbacka. Ytterdörren är en vitmålad pardörr, med tre listomgärdade fält med centrerade bladrossetter på vardera dörrbladet. Den östra flygeln har tidigare varit drängstuga och används i dag som bostad. Den har faluröd locklistpanel på delvis oregelbunden bredd, småspröjsade fönster och skiffertak med rombiska plattor. Dörren är av samma typ som på huvudbyggnaden, men är här svartmålad. Den västra flygeln, som troligen är gårdens äldsta byggnad, har tidigare inrymt brygghus och magasin. I dag är här förråd och pannrum. Även den västra flygeln har faluröd locklistpanel, småspröjsade fönster och skiffertak med rombiska plattor. På baksidan är skiffret dock bytt mot plåt. Ladugården uppfördes 1917 och är murad i sten, som putsats. Logdelen och rännnet är uppförda i regelverk med slät faluröd panel. Byggnaden har tak av korrugerad eternit. På gården finns även ett modernt ungdjursstall i faluröd plåt från sent 1980-tal, en maskinhall från tidigt 1990-tal samt ett dass/cykelskjul och ett vagnslider från ca 1920-40.

Säters kulturhistoriska värde motiveras av anläggningens välbevarade karaktär och historiska betydelse som en av socknens största gårdar. Gårdsanläggningen svarar mot de herrgårdsideal som rådde under sent 1700-tal, med symmetriska miljöer med stram utformning. Huvudbyggnaden är med sin ståndsmissiga utformning ett exempel på en högreståndsmiljö som inte varit vanlig i den här delen av Dalsland. Gården har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska och arkitektoniska värden.

²⁶ Svenska gods och gårdar (1945), s.1021.

²⁷ Nordiska muséets kulturhistoriska undersökningar (1955).



Boningshuset.

29. Örbacka, Örbacka 1:6

Örbacka ligger vackert ovanför en slänt som sluttar ned mot Örsjön, i sjöns sydöstra ände. Ned mot sjön är det öppen odlingsmark, i övrigt omges gården av omväxlande skogiga och öppnare partier. Boningshuset ligger med baksidan mot sjön, med en lönn på gårdsplanen framför huset och stora askar runt det som tidigare troligen varit trädgård. Boningshuset är en dalslandsstuga uppförd 1860²⁸, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster med dekorativt utformade omfattningar och skiffertak med rombiska plattor och hallskorsten. Fönsteromfattningarna är av samma typ som på det närliggande Säter. Runt dörren, som en är pardörr med speglar och glasad överdel, sitter en konstfullt utformad omfattning. Boningshuset flankerades tidigare av två flygelbyggnader, av vilka endast grunderna är kvar i dag. Av den ekonomibyggnad som uppfördes 1904 finns i dag den timrade ladugårdsdelen kvar, utan panel, med öppna gavelrösten och ett sviktande eternittak. På gården finns även ett mindre uthus med omålade locklistpanel och plåttak samt ett fähus med omålade locklistpanel och eternittak.



Örbackas kulturhistoriska värde motiveras framför allt av boningshusets välbevarade och ursprungliga karaktär, där såväl snickerier som material är typiska för den regionala byggnadstraditionen. Örbacka har stora byggnadshistoriska och arkitektoniska värden. Boningshuset är även av byggnadstekniskt intresse, eftersom så mycket av de ursprungliga materialen är bevarade.

Det omsorgsfullt gestaltade entrépartiet.

²⁸ Svenska gods och gårdar (1945), s.1025.



Dalslandsstugan från trädgården.

30. Lackeby, Lackeby 2:1

Lackeby ligger på en höjd ett par hundra meter från Örsjöns sydöstra ände, omgivet av öppna marker i söder och ett skogsparti i norr. Den består av två boningshus samt ett antal uthus. Boningshusen ligger omgivna av en trädgård med träd och buskar. Det äldre av dem är en dalslandsstuga från ca 1850-70, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och skiffertak med rombiska plattor och hallskorsten. En glasveranda från tidigt 1900-tal med spröjsade fönster och ockragula pardörrar med glasad överdel utgör i dag entrén. Det yngre boningshuset är från ca 1940-50 och har vitmålad locklistpanel, två- och treluftsfönster utan spröjs och svart plåttak. Vid trappan sitter ett enkelt, stilrent smidesräcke. Något ovanför boningshusen ligger ladugården, sannolikt uppförd ca 1920, och vagnboden från ca 1920-40. På gården finns även ett magasin från ca 1920, en verkstad från ungefär samma tid, två garage, ett brygghus samt en källare.

Lackebyns kulturhistoriska värde motiveras av den rika gårdsanläggningen med dess många byggnader, där flera olika funktioner finns representerade. Gården har vuxit fram kontinuerligt, vilket avspeglas i bebyggelsen. Här syns hur idealen skiftat från det äldre boningshusets traditionella utformning till det yngre boningshusets avskalade exteriör, där funktionalismens idéer om enkelhet och stramhet fått tydligt genomslag. Ekonomibygnaderna är tidstypiska och funktionellt utformade, ännu i en relativt liten skala, uppförda före de stora strukturrationaliseringarna i mitten på 1900-talet.



Till vänster det yngre boningshuset, till höger ladugården.



Boningshuset, med ladugården skymtande bakom.

31. Tostebyn 2:4 och 2:1

I socknens södra ände, någon kilometer sydost om Örsjöns sydspets, ligger Tostebyn invid vägen mellan Säter och Assarebyn. Gården ligger i en skogsdunge som omges av öppna odlingsmarker. Boningshuset ligger närmast vägen, med en stor ek som vårdträd. Huset är ett västsvenskt dubbelhus, sannolikt uppfört 1910-30, med faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med korspost och en glasveranda med pardörrar. Taket är av tvåkupigt lertegel. I en backe invid boningshuset ligger en bod med pulpettak och en källare med överbyggnad, båda med faluröd träpanel. Bakom boningshuset ligger ett magasin från ca 1920-40 samt ladugården från samma tid. Ladugården var vid inventeringen under renovering.

Tostebyns kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär. Boningshuset är av en typ som varit mycket vanlig i övriga Västsverige, men inte fått samma genomslag i Dalsland. Gården är ett bra exempel på en mellanstor gård med bebyggelse från förra halvan av 1900-talet.



Magasinet till vänster, källaren och boden till höger.



Huvudbyggnaden.

32. Gullesbyn 1:2

Gullesbyn ligger i socknens södra del, längs den väg som löper i öst-västlig riktning mellan Assarebyn och Örsjöns södra ände. Gården omges av öppen odlingsmark. Boningshuset och fägården ligger åtskilda från varandra, med boningshuset i vinkel mot vägen. Två stora lindar markerar entrén till gårdsplanen. Boningshuset ligger omgivet av en öppen yta, med en planteringsrondell med flaggstång framför huset. Byggnaden är uppförd 1840²⁹, med faluröd locklistpanel, skiffertak med rombiska plattor och en öppen förstukvist med lövsågerier. Vid hörnen och på baksidan är knutarna utskjutande. Fönstren är, med några undantag där fönstren bytts, spröjsade tvåluftsfönster med korspost. På framsidan är de symmetriskt placerade. I vindsvåningen sitter spröjsade lunettfönster. Gården har en stor, vinkelbyggd ladugård uppförd 1920, där fähusedelen är i tegel. Fasaden är i övrigt klädd med faluröd slät panel och faluröd plåt, taket är av svart plåt. Ladugårdens gestaltning har inspirerats av Löfvenskiölds typritningar och fönsteromfattningarna är dekorativt utformade och målade vita. I vinkeln ligger ett äldre fähus med faluröd slät träpanel, stickbågiga fönsteröppningar och plåttak.

Gullesbyns kulturhistoriska värde motiveras dels av boningshusets för trakten ovanliga utformning och storlek, dels av gårdens historiska betydelse som en av de största i socknen. Boningshuset är med sin ståndsmässiga utformning ett exempel på en högre ståndsmiljö som inte varit vanlig i den här delen av Dalsland. Ladugårdens storlek och medvetna gestaltning gör den till ett intressant exempel på större ekonomibyggnad från början av 1900-talet. Gården har som helhet såväl socialhistoriska som byggnadshistoriska och arkitektoniska värden.



Det lilla fähuset till vänster, stora ladugården till höger.

²⁹ Svenska gods och gårdar (1945), s.1008.



Boningshuset.

33. Torbjörbyn, Torbjörbyn 1:2

Torbjörbyn ligger på en höjd strax sydost om Örsjöns sydspets, granne med Gulleby, se sid. 49. Gården omges av ett öppet odlingslandskap med tydligt åtskild man- och fägård. Från vägen leder en lönnallé upp till gården. Mellan man- och fägård leder också en allé, och på gårdsplanen står en lönn i en rundel av gräs. Mangården omges av stora askar och ekar. Boningshuset är en salsbyggnad uppförd 1904³⁰ med stående spontad panel, i dag målad med gräddvit oljefärg, skiffertak och spröjsade fönster med dekorativt utformade, milt gröna omfattningar. Entrén ligger under en utkragande frontespis på pelare. Boningshuset flankeras av ett magasin och en lillstuga, båda från ca 1850-1900 och båda med skiffertak, hallskorsten och en lövsågeribård i takkanten. Båda byggnaderna har faluröd träpanel, på lillstugans ena gavel en ovanlig variant där tunna panelbräder lagts omlott., och gröna dörrar med dekorativt lagd panel. Lillstugan har liggande fönster i vindsvåningen och överljusfönster över dörren. Bakom magasinet ligger ett dass med hela fyra sitsar intill varandra. På gården finns också en ladugård, en vagnbod samt ett garage från ca 1910-50, alla med faluröd träpanel och plåt- eller eternittak. Invid en damm ligger ett mindre uthus och gårdens troligen äldsta byggnad, en källare, ligger i närheten av fägården.

Torbjörbyns kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och stora miljöskapande läge i landskapet. Gårdens byggnader har med sin rika utformning och väl bibehållna exteriörer såväl byggnadshistoriskt som arkitektoniskt värde, och mangården är med sin utformning ett mycket fint exempel på hur en större gård kunde organiseras. Gården har som helhet stort kulturhistoriskt värde.



Till vänster lillstugan, till höger magasinet.

³⁰ Svenska gods och gårdar (1945), s.1022.



Boningshuset.

34. Stommen, Torbjörbyn 1:8

Stommen ligger någon kilometer öster om Torbjörbyn, i kanten av en vall. Det är en gammal soldatstom till Vrångeback och Torbjörbyn som ursprungligen låg uppe på Kroppefjäll, men som ansågs ligga för avlägset och på 1750-talet flyttades ned till Torbjörbyns utmark.³¹ Stommen ligger i dag utan farbar väg. Det är en enkelstuga från ca 1850-1900 med omålade locklistpaneler, spröjsade kvadratiska tvåluftsfönster och skiffertak med hallskorsten. Dörren är en enkel pardörr som öppnas inåt. Här har tidigare funnits en ladugård, som låg något öster om boningshuset, men den revs ca 1950. Stommen var bebott fram till på 1940-talet.³²

Stommens kulturhistoriska värde motiveras av byggnadens lokalthistoriskt intressanta historia, som knyter den till flera av de omkringliggande gårdarna. Byggnadens välbevarade karaktär gör den till ett intressant exempel på enklare bebyggelse från 1800-talets andra hälft. Den är också ett minne från indelningsverkets tid och som sådan påminnelse från en period då den militära organisationen påverkade många människors vardag.



Byggnadens läge i landskapet.

³¹ Ljung m.fl., s. 185.

³² Samtal med Margareta Malmkiöld 29/1 2007.



Stugan.

35. Tildas, Örs-Högen 1:49

Högen 1:49 är en ryggåsstuga från slutet på 1700-talet³³, som ligger på Assarebyns forna utmark på gränsen mot Sundals-Ryr. Stugan ligger i skogsbrynet i utkanten av en åker. Den är mycket låg, som ryggåsstugor plägar vara, med faluröd panel av okantade bräder och bakar. Fram till i slutet på 1990-talet hade stugan torvtak, men det är i dag ersatt av enkupigt lertegel. Stugan är timrad upp till nock med en svale innanför den meterhöga, enkla dörren med slät panel. Inne i stugans enda rum är ryggåsarna bara, liksom väggarnas timmer. Stugan har en öppen spis, med plats för veden bredvid. Två små spröjsade fönster förser stugan med ljus. Mor Tilda, som levde här fram till 1942, fodrade om vintrarna väggarna med granris och uppskottad snö för att minska draget. 1935 ersattes jordgolvet med brädgolv och brädfodrades väggarna utvändigt. Tidigare hörde en ladugård till stugan, men den är borta sedan länge.

Tildas stugas kulturhistoriska värde motiveras av dess historia, dess välbevarade karaktär och dess betydelse som representant för en byggnadstyp som i dag är mycket sällsynt. Stugan torde också vara en av socknens äldsta byggnader. Den synliggör en samhällsklass vars bebyggelse till stora delar gått förlorad, och vars levnadsvillkor det i dag är svårt att föreställa sig. Detta gör den till ett omistligt historiskt dokument. Stugan har mycket stora kulturhistoriska värden och är såväl byggnadshistoriskt som socialhistoriskt mycket intressant.



Till vänster den öppna spisen, till höger den låga ytterdörren.

³³ Om mor Tildas stuga finns att läsa både i Ljung m.fl (1976), s.545 ff och Alexandersson (1989), s.207.



Boningshuset.

36. Gundlebol 1:14

Gundlebol ligger i det öppna odlingslandskapet invid Örsjöns östra strand, med en åker mellan gården och sjön. Gården är uppdelad i man- och fågård, där mangården omges av en häckomgårdad fruktträdgård. Boningshuset är uppfört 1950 i en för tiden typisk stil med stram fasad med faluröd locklistpanel, två- och treluftsfnster utan spröjs och en enkel öppen förstukvist. Ytterdörrarna är släta och blåmålade, med glasad överdel. Taket är ett tegeltäckt sadeltak med relativt brant takvinkel och små takutsprång. Invid boningshuset ligger en lillstuga med källare. Denna är sannolikt en enkelstuga från andra halvan av 1800-talet, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfnster och skiffertak med hallskorsten. Utanför trädgården ligger ekonomibyggnaderna glest grupperade kring en gårdsplan. Ladugården är relativt stor, med två logar, och uppfördes 1904. Den har tak av betongtegel med plan profil, med det äldre halmtaket bevarat under. Invid ladugården ligger en bod och ett garage med magasin ovanpå, båda med tak av tvåkupigt lertegel. Garaget har en *skatevila*, en upprättstående dekoration, på båda sidor om taknocken. Alla ekonomibyggnaderna har slät faluröd panel och svarta dörrar.

Gundlebols kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och rika bebyggelsemiljö, där flera funktioner finns representerade. Gårdens bebyggelse har vuxit fram kontinuerligt, vilket gör att olika tiders ideal avseende material och metoder går att avläsa. Ladugårdens bevarade halmtak är särskilt intressant som exempel på ett äldre byggnadsskick. Gården är som helhet ett fint exempel på en gård till större delen uppförd under det tidiga 1900-talet.



Till vänster lillstugan, till höger ladugården.



Boningshuset sett från trädgården.

37. Tyskerudstorpet, Tyskerud 1:7

Tyskerudstorpet ligger i socknens centralbygd, med ett skogsparti åt norr och öppna marker i övrigt. Gårdens byggnader ligger som ett band längs skogsbrynet. På gården finns två bostadshus, en äldre enkelstuga från ca 1850-1900 och ett bostadshus från ca 1920-40. Enkelstugan har faluröd slät panel/locklistpanel, spröjsade kvadratiska tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt lertegel med plåttäckt nock. Dörren har en liten glasruta i den övre delen. Ladugården är relativt liten, med en senare tillkommen högre logdel i västra änden. Byggnaden har slät faluröd panel, svarta dörrar och plåttak. I vinkel mot ladugården ligger ett stall med faluröd locklistpanel, svart dörr och plåttak. Invid stallet ligger ett garage, vars takbeklädnad är gjord av utbankade tunnor. Bottnarna har använts vid nocken och vid gavlarna.

Tyskerudstorpets kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade och småskaliga gårdsmiljön, som är ett fint exempel på en mindre agrar miljö från 1800-talets senare hälft. Gården visar på de behov av byggnader och funktioner som kunde finnas på en mindre gård, och den har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden. Garagets taktäckning är ett exempel på en typ av resurshushållning som varit vanlig i stora delar av landet.



Till vänster garaget med dess intressanta taktäckning. Till höger ladugården.



Mangårdsbyggnaden sedd från gårdsplanen.

38. Tyskerud, Tyskerud 1:3

Tyskerud är beläget invid Krokån i sockens centralbygd, på en höjd i det öppna odlingslandskapet. Gården har mangården klart avskild från fägården, både genom topografin och en rad med stora träd. Mangårdsbyggnaden är en salsbyggnad uppförd 1858³⁴, som ligger omgiven av stora askar, lönnar och syrener. På gårdsplanen står ett vackert vådräd. Mangårdsbyggnaden är en salsbyggnad med vitmålad, delvis profilerad locklistpanel och spröjsade fönster med korspost och ockragula, dekorativt utformade omfattningar. Framsidan pryds av en öppen förstukvist med lövsågerier. Dörren är en pardörr med speglar och ett dekorativt listverk vid sidorna. Byggnadens gavlar smyckas av en tandsnittsfris uppe under takkanten och lunettfönster i gavelpetsarna. Vid norra gaveln finns en snedtäcka med köksingång som enligt uppgift är ursprunglig. Byggnaden har tak av betongtegel. Den flankeras av två flyglar, ett magasin med källare under, som enligt uppgift flyttats hit, och en arrendatorsbostad. Båda byggnaderna har faluröd locklistpanel, ockragula dörrar och tak av betongtegel. Bakom arrendatorsbostaden ligger ett mindre timrat fähus, troligen ett grishus, med tak av betongtegel. Nere vid stranden av Krokån ligger gårdens smedja, som nyligen fått taket omlagt med tvåkupigt lertegel. Ladugården, som låg nedanför backen, revs 1998 och ersattes av en modern maskinhall.

Tyskeruds kulturhistoriska värde motiveras av de kvarvarande byggnadernas välbevarade karaktär, som ger en god bild av hur en större gård kunde vara organiserad i slutet av 1800-talet. Boningshuset är av en typ som är ovanlig i socknen och är med sin tidstypiska utformning och välbevarade karaktär både byggnads-historiskt och arkitektoniskt intressant. Gården har, med sin rika bebyggelsemiljö där flera funktioner är representerade, stora kulturhistoriska värden.

³⁴ Samtal med Kerstin Melin 23/8 2006.



Boningshuset.

39. Ingevalds-Berga, Ingevalds-Berga 2:7

Ingevalds-Berga är beläget i socknens centralbygd, på en höjd i det öppna landskapet några hundra meter söder om Krokviken i Örsjön. Gården ligger invid vägen som går från Örsberg ned till Gulleby och har man- och fågård åtskilda, med ekonomibyggnaderna närmast vägen. Boningshuset ligger omgivet av frodig grönska i en något vildvuxen trädgård. Det är uppfört 1860 och har vitmålad locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster med ockragula, dekorativt utformade omfattningar och skiffertak. Dörren är en ockragul pardörr med glas i översta delen. Vid ena gaveln finns en tidigt tillkommen tillbyggnad med skiffertäckt sadeltak. I vinkel mot boningshuset ligger en lillstuga med källare. Lillstugan har faluröd locklistpanel och skiffertak, som över dörren dragits ut till ett skärmtak. Till gården hör även en bodlänga med plåttak, ett garage/bod/magasin med plåttak samt ett vagnslider med tegeltak, alla med faluröd locklistpanel. De är uppförda ca 1900-1920. Ladugården ligger precis vid vägen, väl synlig i det öppna landskapet. Den är uppförd ca 1920 med en ladugårdsdel murad i betongsten. Loge och ränne är klädda med faluröd slät panel. Byggnaden har plåttak.

Ingevalds-Bergas kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och rika byggnadsbestånd. Boningshuset har en för socknen relativt ovanlig utformning men ansluter sig i materialvalen till den lokala byggnadstraditionen. Gården har också ett stort miljöskapande värde i och med sitt exponerade läge i landskapet.



Till vänster ladugården, till höger garaget/boden/magasinet.



Boningshuset.

40. Nytorp, Örs Prästgård 1:6

Nytorp ligger i de öppna, flacka markerna öster om Örs kyrka, omgivet av åkrar. Det uppfördes ca 1900 och låg tidigare under Örs Prästgård. Boningshuset har faluröd locklistpanel, spröjsade tvålufts-fönster och en inbyggd förstukvist med gröna pardörrar med glasad överdel. Taket är av betongtegel. I utkanten av trädgården ligger ett mindre fähus med något ålderdomlig karaktär, med faluröd locklistpanel, spröjsade fönster, svart dörr och tak av betongtegel. Det är litet och har en relativt flack takvinkel. Nedanför en liten backe ligger ännu ett uthus med faluröd träpanel och plåttak.

Nytorps kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och historia som bostad för en del av socknens mindre bemedlade invånare. Torpet är en god representant för sin byggnadskategori och har såväl byggnadshistoriskt som socialhistoriskt värde.



Det lilla fähuset.



Boningshuset.

41. Långerud, Örs-Långerud 1:2

Långerud är beläget i ett skogsparti i socknens sydöstra del. Invid gården finns en remsa öppen mark ned mot Kolån. Boningshuset ligger avskilt från ekonomibyggnaderna i en trädgård med flera stora askar. Det uppfördes 1860³⁵ med en för trakten ovanlig, enligt uppgift norskinspirerad planlösning som bland annat inbegriper en trappa från köket till pigkammaren och rum på dubbel bredd. Byggnaden är såväl ut- som invändigt mycket välbevarad, med kakelugnar, en öppen spis (en så kallad fyrspis), spegeldörrar, äldre tapeter, originalfönster samt takmålningar i salen på övre våningen. Den profilerade locklistpanelen har nyligen bytts mot ny i samma utförande och den gamla handsmidda spiken har återanvänts. Panelen är målad med faluröd slamfärg. Skiffertaket byttes på 1970-talet mot tvåkupigt betongtegel, men taket på snedtäckan vid köket har 2006 åter belagts med skiffer. På framsidan finns en öppen förstukvist med för socknen karakteristiska lövsågerier. Dörren är en pardörr med rombisk panel, överljusfönster och en dekorativt utformad omfattning. Även fönstrens omfattningar är dekorativt utformade, såväl på över-, under- som på sidostyckena. Ladugården ligger i vinkel mot boningshuset. Det är en lång, låg byggnad, sannolikt uppförd ca 1900 med ladugård i västra änden, loge i mitten och stall i östra delen. Den har faluröd slät panel, svarta dörrar och tak av tvåkupigt lertegel på undertak av spån. Invid ladugården och i vinkel mot denna ligger ett magasin/garage, uppfört ca 1920-40, med faluröd slät panel, svarta dörrar och plåttak. Till gården hörde tidigare även en smedja, men den är i dag riven.



Långeruds kulturhistoriska värde motiveras dels av den välbevarade helhetsmiljön, dels av det osedvanligt välbevarade boningshuset. Såväl exteriört som interiört är byggnaden av en klass som är mycket ovanlig, och dess ytskikt, material och fasta inredning (exempelvis kakelugnarna) är synnerligen kulturhistoriskt intressanta och troligen unika i trakten. De välbevarade ekonomibyggnaderna är viktiga inslag i helhetsmiljön. Långerud har som helhet mycket stora kulturhistoriska värden och är såväl arkitektoniskt som byggnadshistoriskt och estetiskt intressant.

En av de omsorgsfullt utformade fönsteromfattningarna.

³⁵ Samtal med Bertil Landegren 24/8 2006.



Torpet med dess oregelbundna takbeläggning.

42. Stommen, Grösäter 2:26

Grösäters soldatstom ligger i socknens östra del, med ett skogsparti åt öster och socknens centralbygd i väster. Boningshuset ligger på en klipphäll. Det är en enkelstuga, sannolikt uppförd under 1800-talets första hälft, med faluröd locklistpanel med utskjutande knutar, spröjsade tvåluftsfönster och tak med tre olika takbeläggningar. På framsidans takfall ligger såväl en- som tvåkupigt lertegel, på baksidan plåt. Takvinkeln visar att byggnaden sannolikt tidigare haft torvtak. På framsidan sitter en mindre, glasad förstukvist med spröjsade fönster och blå pardörrar. Invid boningshuset ligger ladugården, uppförd 1924/1940.³⁶ Det är en relativt liten byggnad med ladugårdsdel murad i sten, som putsats. Logen och rännnet ovanför ladugården har faluröd slät panel. Taket är belagt med två olika typer av tvåkupigt lertegel.

Stommens kulturhistoriska värde motiveras av torpets välbevarade karaktär och lokalhistoriska förankring. Det är ett intressant dokument över den dåtida militära organisationen, där socknens invånare var skyldiga att hålla indelta soldater med bostad och utrustning.



Ladugården.

³⁶ Svenska gods och gårdar (1945), s.1007.



Det före detta kommunhuset sett från vägen.

43. Före detta kommunhuset, Örsberg 3:2

Före detta kommunhuset ligger i det gamla sockencentrumet Örsberg, centralt i socknen på östra sidan om Örsjön invid vägen mellan Dals Rostock och Brälanda. Kommunhuset, som är hitflyttat från Halvorsbyn³⁷, blev överflödigt ca 1950 då Ör, Gunnarsnäs och Dalskog slogs samman till Kroppefjälls kommun, och används i dag som bostad och ateljé. Det ligger omgivet av en trädgård med träd och buskar, som mot vägen avgränsas av en rad med lönnar. Byggnaden är en dalslandsstuga från ca 1860, med faluröd locklistpanel, skiffertak och spröjsade tvålufts-fönster. Den är något högre än ”vanliga” dalslandsstugor och har något högre fönster än genomsnittet, vilket sannolikt kan hänföras till dess forna funktion. På baksidan finns en snedtäcka med skiffertak. Bakom huset ligger en bodlänga med faluröd locklistpanel, ockragula dörrar och plåttak.

Det före detta kommunhusets kulturhistoriska värde motiveras både av dess välbevarade och för trakten typiska karaktär och utformning och av dess historiska betydelse för socknen. Dess traditionella utformning är intressant, med tanke på hur kommunhus på andra orter ofta utformats – mer storslaget och med en tydlig officiell prägel. Det före detta kommunhuset är såväl byggnadshistoriskt som lokalthistoriskt värdefullt.

³⁷ Samtal med Olle Ljung, Melleruds museum, 1/2 2007.



Boningshuset.

44. Barrud, Barrud 1:2

Barrud ligger i östra delen av socknens centralbygd, på östra sidan av vägen mellan Dals Rostock och Brålanda. Gården är uppdelad i man- och fägård. Mangården omges av en häck- och lönnomgärdad trädgård med bärbuskar, fruktträd och grusgångar. Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus uppfört 1909³⁸, med svagt ockragul locklistpanel, skiffertak och spröjsade två- och treluftsfönster med engelskt röda bågar och dekorativt utformade omfattningar, något mörkare ockragula än fasaden. I vindsvåningen sitter liggande fönster. Framsidan pryds av en öppen förstukvist med genomarbetade lövsågerier, som skiljer sig något i utformningen från de övriga i socknen. Dörren är en pardörr med speglar och glasad överdel. Mot ena gaveln sitter en mindre snedtäcka med en smal pardörr med liggande panel. I vinkel mot boningshuset ligger en lillstuga med faluröd locklistpanel och tak av tvåkupigt lertegel. Den har hallskorsten och en stor snedtäcka vid ena gaveln. Ladugården uppfördes 1870 och har faluröd slät panel, svarta dörrar och plåttak. I vinkel mot ladugården ligger ett stall/vagnbod med tak av betongtegel med plan profil. På gården finns också ett grishus samt ytterligare uthus, båda med slät faluröd panel och tak av korrugerad eternit.

Barruds kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade och rika helhetsmiljö, där flera funktioner finns representerade i bebyggelsen. Boningshusets tidstypiska och välbevarade karaktär, med omsorgsfullt utförda snickerier, gör att det har stora byggnadshistoriska och arkitektoniska värden. Gården har som helhet stora kulturhistoriska värden.



Till vänster lillstugan, till höger ladugården.

³⁸ Svenska gods och gårdar (1945), s.1001.



Boningshuset sett från trädgården.

45. Örnäs 1:37

Örnäs 1:37 är beläget i sydöstra hörnet av socknen, strax ovanför Krokån i ett öppet odlingslandskap. Gården är uppdelad i man- och fägård. Boningshuset ligger i en trädgård omgärdad av en häck och stora lövträd. Det är en relativt liten stuga med ålderdomlig karaktär. Den har faluröd slät panel/locklistpanel på oregelbunden bredd, spröjsade tvåluftsfenster och en liten blåmålad pardörr innanför en enkel öppen förstukvist. Taket är av skiffer. På baksidan finns en smal snedtäcka med papptak. Byggnaden uppfördes sannolikt ca 1850-1900. I trädgården finns en lillstuga med faluröd locklistpanel och plåttak samt en bodlänga med bland annat dass. Ladugården ligger i vinkel mot boningshuset, en liten bit ifrån detta. Den uppfördes troligen i slutet av 1800-talet och har sannolikt höjts några årtionden in på 1900-talet. Ladugården har faluröd slät panel, tak av korrugerad papp (onduline) samt en stor, ockragul logdörr.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär. Boningshusets lilla skala är ovanlig på en gård som ligger som denna gör. Boningshusets ålderdomliga karaktär är intressant ur ett bebyggelsehistoriskt perspektiv. Den välbevarade helhetsmiljön är såväl byggnadshistoriskt intressant som miljöskapande.



Till vänster lillstugan, till höger ladugården.



Boningshuset.

46. Assarebyn 1:10

Assarebyn 1:10 är beläget i socknens sydöstra hörn, i ett öppet, lätt kuperat landskap. Gården ligger inbäddad i grönska. Boningshuset uppfördes 1927³⁹ i en för tiden typisk stil med ljus, spritputsad fasad med klassicerande element, brutet tak och stor frontespis med balkong på pelare ovanför entrén. Fönsteromfattningar, knutar och kanten under taket markeras genom att de är slätputsade. Fönstren har korspost med en vertikal spröjs i vardera av de övre rutorna. Fönsterbågarna är engelskt röda. I utkanten av den forna trädgården ligger ett garage med faluröd slät panel, gröna dörrar och plåttak. I kanten av de omgivande åkrarna, väl exponerad i landskapet, ligger den stora ladugården, uppförd 1938 med en för socknen ovanlig utformning. Det är en höghusladugård med brutet tak med lanternin, där ladugårdsdelen är murad med betongsten och resten av fasaden klätts med faluröd slät panel. Taket är av korrugerad eternit.

Assarebyn 1.10:s kulturhistoriska värde motiveras av gårdens för socknen ovanliga utformning. Byggnadernas karaktär är välbevarad och gör dem till intressanta exempel på de byggnadsideal som rådde 1920-40 för såväl bostadshus som ekonomibyggnader. Ladugården är av en typ som arbetats fram av ingenjörer för att sammanföra alla funktioner till en byggnad, vilket ger den agrarhistoriskt intresse som representant för modernismen i lantbruket. Boningshuset är med sin putsade fasad av en typ som varit vanlig i tätortsmiljö, men som inte fick särdeles stort genomslag på landsbygden.



Till vänster boningshusets gavel. Till höger ladugården.

³⁹ Svenska gods och gårdar (1945), s.1000.



Boningshuset.

47. Anolfsbol 1:8

Gården ligger i södra delen av socknen, strax ovanför Krokåns västra strand. Den omges av ett öppet odlingslandskap och ligger med tydligt avskild man- och fägård. Mangården omges av en häck, i vilken det står hamlade lindar. I trädgården står två kastanjer. Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus uppfört 1909⁴⁰, med liggande spontad panel målad med gul oljefärg. Fönsteromfattningar och knutar är vita, fönsterbågarna på de spröjsade fönstren mörkgröna. Fasaden pryds av en glasveranda med spröjsade fönster och pardörrar med glasad överdel. Vid byggnadens ena gavel finns en snedtäcka med köksingång. Byggnadens tak är på framsidan belagt med skiffer och på baksidan med betongtegel. Boningshuset flankeras av en lillstuga och ett magasin. Lillstugan, sannolikt uppförd 1850-1900, har faluröd locklistpanel, gröna pardörrar och skiffertak med hallskorsten. Magasinet/vedboden har faluröd locklistpanel, svarta dörrar och tak av tvåkupigt lertegel. Utanför trädgården/mangården ligger en vagnbod med tak av tvåkupigt lertegel. Här ligger också ladugården, som är en lång byggnad uppförd 1902. Den har lockpanel av okantade bräder och tak av tvåkupigt lertegel, under vilket det äldre halmtaket finns bevarat. De svartmålade dörrarna har liggande spontad panel.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess ovanligt välbevarade karaktär och tidstypiska utformning. Den är ett väl bibehållet exempel på hur gårdar i detta område ofta utformades vid denna tid, både vad gäller materialval och arkitektonisk utformning. Ladugården är med sitt halmtak och sin panel ett värdefullt exempel på den lokala byggnadstraditionen för ekonomibyggnader. Gården har som helhet stora kulturhistoriska värden.



Till vänster lillstugan. Till höger en sektion av ladugården.

⁴⁰ Svenska gods och gårdar (1945), s.998.



Boningshuset.

48. Svalungebyn 1:4

Gården ligger i ett öppet odlingslandskap på en höjd ovanför den lilla sjön Götesjön, ett par kilometer norr om Örs kyrka. Genom gården löper en väg som leder till granngården. Boningshuset, som är byggt i vinkel, uppfördes ca 1910-30 i en för socknen ovanlig stil. Fasaden är klädd med spontad panel, som på övervåningen är stående och på nedervåningen liggande. Panelen är målad med faluröd oljefärg. De spröjsade tvåluftsfönstren har vita bågar och enkla omfattningar. Entrén ligger i vinkeln, i vad som tidigare troligen varit en glasveranda men som i dag är en delvis öppen förstukvist. Taket är belagt med sexkantigt skiffer. På en bergknalle invid boningshuset ligger ett lusthus med faluröd slät panel, spröjsade fönster och skiffertak. Längs tillfartsvägen ligger ladugården, med en murad, vitputsad ladugårdsdel, i övrigt faluröd slät panel och plåttak. Här ligger även en liten bod med dass, en bodlänga samt en jordkällare, alla uppförda ca 1900-1930.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helhetsmiljön och av gårdens välbevarade karaktär. Boningshusets för trakten ovanliga utformning gör det intressant som exempel på en annan typ av mangårdsbyggnad än den gängse, samtidigt som material- och kulörval ansluter till den lokala byggnadstraditionen. Gården är ett intressant exempel på en gårdsmiljö från tidigt 1900-tal.



Till vänster ladugården med en hamlad ask invid, till höger lusthuset på höjden.



49. Svecklingebyn 1:39

Svecklingebyn 1:39 ligger precis invid riksväg 45, i östligaste änden av Örs socken, omgiven av ett omväxlande odlingslandskap med skogspartier insprängda i de öppna markerna. Gården är tydligt uppdelad i man- och fägård, vilket förstärks av att vägen i dag passerar genom fastigheten. Mangården omges av en trädgård med träd, grusgångar och buskar. Trädgården avgränsas av en trädgårdsgård och kantas av stora askar, björkar och lönnar. Två askar markerar den gamla entrén mot vägen. Boningshuset, som tillsammans med magasinet är ett av Melleruds kommuns två byggnadsminnen, är en parstuga i två våningar uppförd 1806⁴¹. Den har faluröd locklistpanel med utskjutande knutar, skiffertak med hallskorstenar och fönster av två typer. I övervåningen sitter småspröjsade fönster, i nedervåningen spröjsade tvåluftsfönster av senare typ. Såväl fönstrens över- och understycken som dörrrens överstycke är dekorativt utformade. På boningshusets baksida har en snedtäcka tillkommit med farstu med mera. I vinkel mot boningshuset ligger magasinet från tidigt 1800-tal, med faluröd locklistpanel, skiffertak och dörrar med liggande panel. Söder om bostadshuset ligger det före detta bryggghuset från 1950-talet, som byggts till med ett garage. Bakom boningshuset ligger en mindre vedbod från samma tid. Ladugården, uppförd 1913, ligger på andra sidan vägen. Den har fähuset, sannolikt murat i tegel och därefter putsat, i södra änden, en loge i mitten och stallet i norra änden. Loge, stall och ränne har faluröd slät panel. Taket är av plåt. Invid ladugården ligger ett mindre garage, uppfört på 1940-50-talen, med tak av enkupigt lertegel. Invid tomten ligger två moderna byggnader med glashytta och café.



Magasinet sett från trädgården.

Svecklingebyns kulturhistoriska värde motiveras av framför allt boningshusets synnerligen välbevarade och ålderdomliga karaktär, som är ett fint exempel på hur större mangårdsbyggnader kunde utformas före dalslandsstugans intåg. Gården är också en välbevarad helhetsmiljö, trots vägen, och har som sådan ett bebyggelsehistoriskt värde. Gårdens läge invid vägen gör att den har ett stort miljöskapande värde.

⁴¹ Kulturhistorisk byggnadsinventering Rv 45-förbifart Mellerud (1995), Älvsborgs länsmuseum.



Gården sedd från öster.

50. Jonserud, Svecklingebyn 1:24

Jonserud ligger precis öster om riksväg 45, i östligaste delen av socknen. Gården är uppdelad i man- och fågård och mangården omges av stora lindar, ekar och kastanjer. Boningshuset uppfördes 1954⁴² i en för tiden typisk, stram stil med souterrängvåning åt baksidan. Det är murat i gult, räfflat tegel och har tvåluftsfönster med smäckra bågar utan spröjs. Balkong- och trappräcken är utförda i smide och entréerna markerar i fasaden genom lätt utskjutande dörrömfattningar. Bakom boningshuset ligger brygghuset, som sannolikt är gårdens äldsta byggnad. Det har faluröd locklistpanel, tak av tvåkupigt lertegel och en hallskorsten. Något åt norr finns också ett magasin och en vagnbod/garage/vedbod, båda från ca 1920-40, samt ladugård och garage från ca 1940-50. Till gården hör även ett pumphus.

Jonseruds kulturhistoriska värde motiveras av gårdsanläggningens tidstypiska och välbevarade karaktär. Gården är ett fint exempel på hur en gård kunde planeras och byggas under 1900-talets första hälft. Boningshuset är av en typ som är ovanlig i socknen och som med sin välbevarade karaktär är ett intressant exempel på en byggnadstyp, som inte enbart varit knuten till agrara miljöer utan varit minst lika vanligt förekommande i tätortsmiljö. De välbevarade och tidstypiska ekonomi-byggnaderna är en viktig del i den kulturhistoriskt intressanta helhetsmiljön.



Boningshuset till vänster. Till höger brygghuset.

⁴² Samtal med Bertil Landegren 24/8 2006.



Grinden från söder.

51. Grinden, Svecklingebyn 1:2

Grinden ligger i östligaste delen av socken, några hundra meter väster om riksväg 45. Gården är belägen på en höjd i det öppna landskapet, med ett skogsparti i ryggen. Vid uppfarten ligger en mindre enkelstuga med ålderdomlig karaktär. Den har faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd, med breda lock och utskjutande gavelknutar. Mot sockeln, som är murad av natursten, sitter en offerbräda. Taket är av tvåkupigt betongtegel med hallskorsten. Fönstren är småspröjsade. Framför dörren, som har rombiskt lagd panel, ligger en stor steghäll. Resten av gården är av yngre datum. Boningshuset är uppfört ca 1940-60 och har en fasad klädd med bandad eternit. Taket är belagt med betongtegel och på balkongen och vid entrén sitter tidstypiska smidesräcken. Ladugåden, som har faluröd slät panel och tak av betongtegel med plan profil, uppfördes sannolikt i början av 1900-talet och har därefter byggts på ca 1940-50. Mitt emot ladugården ligger ett garage och ett vagnslider från mitten av 1900-talet.

Grindens kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade och ålderdomliga enkelstugan, som är intressant eftersom den är ovanligt väl bibehållen. Den är ett bra exempel på ett äldre byggnadsskick och berättar om en annan livsföring än den vi har i dag.



Den äldre stugan.

Miljöer

Stora Rud



Stora Rud från öster, med Stora Rud 1:30 till vänster och Stora Rud 1:32 till höger i bild.

Stora Rud ligger på östra sidan om Örsjöns norra ände, på en höjd omgiven av åkrar. Byn består i dag av tre gårdar, varav två ligger på bykullen och en på fälten mellan denna och Örsjön. På storskifteskartan från 1794 ser bebyggelsen helt annorlunda ut – då låg här en herrgård med symmetriskt uppbyggd plan med huvudbyggnad i fonden, flankerad av först flygelbyggnader och i deras förlängning ekonomibygnader. På laga skifteskartan från 1848-49 har byn tagit form och ser i stort ut som i dag. Stora Rud 1:32 uppfördes före skiftet och ligger följaktligen på samma plats i dag, som den gör på kartan. Stora Rud 1:7 syns inte på skifteskartan, men är enligt *Svenska gods och gårdar* även det uppfört ca 1840. Stora Rud 1:30 tillkom på 1860-talet sydväst om den dåvarande bebyggelsen. Byns marker sträckte på den tiden ut sig väster om byn, som låg i ägornas östligaste del. I dag omges byn av ägorna. Bebyggelsen är traditionellt dalsländsk med dalslandsstugor av skiftande ålder samt en del bevarade skiffertak. Ekonomibygnaderna är även de av skiftande ålder och ligger avskilda från mangårdsbyggnaderna. I byn finns också bostäder för arrendatorer/tjänstefolk, vilket tyder på ett visst välstånd.

Kulturhistorisk värdering

Stora Rud är en intressant och välbevarad helhetsmiljö, där laga skiftet för ovanlighets skull skapat en by i stället för att splittra den. Miljön illustrerar väl byns arbetsorganisation, i och med bostäderna för tjänstefolk. Bebyggelsen är tidstypisk och relativt välbevarad och byn som helhet ger en god bild av den dalsländska byggnadstraditionen från mitten av 1800-talet och framåt.



Boningshuset.

52. Stora Rud 1:30 och 1:32

Stora Rud 1:30 är den sydligaste av gårdarna och är belägen där vägen över kullen svänger åt norr. Boningshuset ligger omgivet av en trädgård som kantas av flera stora askar. I trädgården står stora kastanjer och mot vägen avskärmas trädgården av en hagtornshäck med en vitmålad grind. Boningshuset är en dalslandsstuga med sidokammare uppförd 1860⁴³, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt lertegel. På framsidan finns en senare tillkommen öppen förstukvist med vitt spjälräcke. Dörren är en ockragul pardörr med glasad överdel. I trädgården ligger ett bryggshus från slutet av 1800-talet, ett hönshus och mot vägen ett magasin från 1880-talet. Det är relativt stort och bär spår av inspiration från Löfvenskiölds typritningar, särskilt i vindsvåningens småspröjsade, spetsbågiga fönster. En liten bit nedför vägen ligger ett äldre hönshus/vedbod samt den vinkelbyggda ladugården, uppförd 1915. Den är i dag avstyckad och hör till Stora Rud 1:32. Alla ekonomibyggnader har faluröd träpanel eller plåtfasad och tak av antingen papp, plåt eller betongtegel.

Stora Rud 1:30:s kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och stora betydelse för helhetsmiljön i Stora Rud. Magasinet har en för socknen ovanligt genomarbetad utformning och är ett fint exempel på det sena 1800-talets vilja till förnyelse i byggnadsutformningen. Gården har som helhet stort kulturhistoriskt värde som exempel på dalsländsk bebyggelse från andra halvan av 1800-talet och framåt.



Till vänster magasinet, till höger ladugården (i dag på fastigheten Stora Rud 1:32).

⁴³ Svenska gods och gårdar (1945), s.1017.



Det ensamliggande bostadshuset på Stora Rud 1:31.

53. Stora Rud 1:31

Stora Rud 1:31 ligger mellan 1:30 och 1:32, och är troligen ursprungligen en tjänstefolks/arendatorsbostad till 1:30. Det är en uppfört ca 1900, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvålufts-fönster och tak av betongtegel. Framsidan pryds av en öppen förstukvist med de för socknen typiska lövsågerierna. Dörren är en ockragul pardörr med glasad överdel. Vid västra gaveln är en snedtäcka tillbyggd.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras främst av dess miljöskapande värde och viktiga roll i helhetsmiljön. Byggnaden är relativt välbevarad till sin karaktär och dess veranda är karakteristisk för socknen, vilket gör att byggnaden har visst byggnadshistoriskt värde. Sambandet med de andra gårdarna bidrar till att tydliggöra bilden av dåtidens sociala organisation.



Boningshuset sett från väster.

54. Stora Rud 1:32

Stora Rud 1:32 är den nordliga av de två gårdarna på bykullen och ligger omgiven av stora träd, företrädesvis askar. Mangårdsbyggnaden är en i dag kraftigt förändrad dalslandsstuga, ursprungligen uppförd 1840⁴⁴. Den moderniserades och byggdes till ca 1950-60 i en för tiden typisk stil med gult räfflat tegel, tvåluftsönster utan spröjs och smäckra smidesräcken vid trapporna och på balkongen. Som flyglar ligger en lillstuga och ett magasin, båda med faluröd slät panel och utskjutande gavelknutar. Lillstugan, som har ingång via en snedtäcka på gaveln, har använts som tjänstefolksbostad. Utanför mangården ligger ett höns hus, ett garage samt en ladugård uppförd 1943, alla med faluröd slät panel och plåttak.

Stora Ruds 1:32:s kulturhistoriska värde motiveras av den rika och välbevarade helhetsmiljön, samt av gårdens stora miljöskapande värden. Boningshuset är intressant som exempel på de ideal som rådde i mitten på 1900-talet med underhållsfria, moderna material som kunde passa in även en traditionell röd mangårdsbyggnad i folkhemmets estetiska mall.



Till vänster lillstugan, till höger magasinet med höns huset i bakgrunden.

⁴⁴ Svenska gods och gårdar (1945), s.1017.



Boningshuset.

55. Stora Rud 1:7

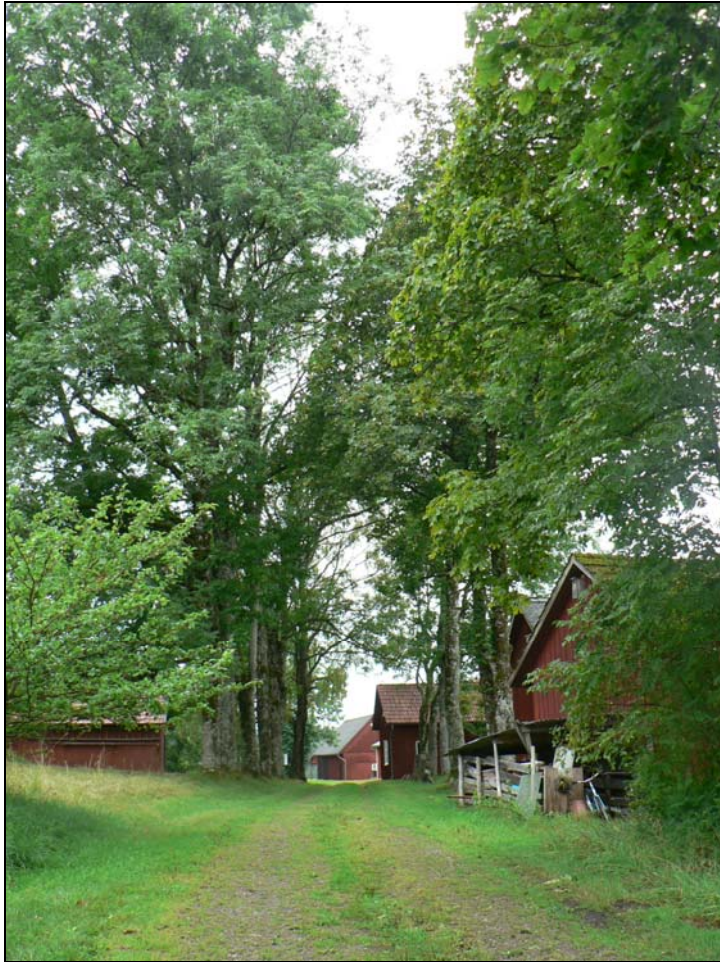
Stora Rud 1:7 ligger på fälten väster om bykullen, mellan kullen och Örsjön. Gården omges av åkrar. Boningshuset är en dalslandsstuga uppförd 1840⁴⁵, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och skiffertak. På framsidan finns en öppen förstukvist med modern ytterdörr och vid ena gaveln finns en snedtäcka. Boningshuset flankeras av en arrendatorsbostad och ett magasin. Arrendatorsbostaden är sannolikt uppförd ca 1900-1920 med faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster, tegeltak samt en glasad veranda med ockragula pardörrar med glasad överdel. I vindsvåningen sitter liggande fönster. Magasinet har faluröd slät panel, svarta dörrar och tegeltak. På baksidan är det tidigt tillbyggt med ett garage. Bakom magasinet ligger ett höns hus med faluröd träpanel och ett stort fönster. På gården finns även en smedja i dåligt skick samt en modern plåtklädd maskinhall.

Stora Rud 1:7:s kulturhistoriska värde motiveras dels av den relativt välbevarade och rika gårdsanläggningen, dels av gårdens stora miljöskapande värden och betydelse för helhetsmiljön i Stora Rud. Gården är, trots avsaknaden av ladugård, ett intressant exempel på en gård till större delen uppförd ca 1840-1920.



Till vänster lillstugan, till höger magasinet.

⁴⁵ Svenska gods och gårdar (1945), s.1018.



Vägen från Åsmule 1:34 mot Rundströms.

Åsmule

Åsmule ligger i utkanten av Kroppefjäll, intill vägen som löper längs Örsjöns västra sida. Byn ligger strax söder om Falåns och Storåns sammanflöde. Vid sammanflödet har länge funnits kvarn-, såg- och stampverksamhet, se vidare sid. 69. Byn ligger i dag på samma plats som på storskifteskartan från 1773, men med byggnaderna i annat läge. På enskifteskartan från 1818-22 har byn antagit den form som den i stort sett behållit till i dag. Bebyggelsen ligger samlad runt en mindre höjd, som utgör norra änden av Fårekullarna som fram till 1892 utgjorde en samfällad betesmark. Byn består i dag av sex fastigheter med bostadshus, som vart och ett har ett varierande antal uthus. Någon kilometer västerut på fjället ligger en backstuga, Falebackarna, som hör och länge har hört till Åsmule 1:14. Vid västra sidan av Bodanesjön ligger Borgen, ännu en bostad för obesuttna som hört till byn. Byns bebyggelse är karakteristisk för trakten med bland annat dalslandstugor, dubbelhus, magasinsbyggnader i vinkel mot boningshusen, vagnslider och ladugårdar. Byn fick 1877 en egen skola, belägen några hundra meter söder om byn.

Kulturhistorisk värdering

Åsmule är en välbevarad och innehållsrik helhetsmiljö, som på ett bra sätt belyser olika socialgruppers levnadsförhållanden. Här finns såväl självförsörjande gårdar som backstugor. Bebyggelsen är också relativt välbevarad och ger en god bild av dalsländskt byggnadsskick från mitten av 1800-talet och framåt. Skolan är en viktig del i bymiljön och utgör ett dokument från en väsentlig period i det svenska skolväsendets historia.



Boningshuset.

56. Rundströms, Åsmule 1:14

Rundströms ligger på västra sidan om Fårekullarna, tätt intill Åsmule 1:34 och 1:15 i vad som liknar en mindre radbyformation. Tillfartsvägen kantas av en askallé. Boningshuset ligger med ryggen mot en mindre slänt ned mot odlingsmarken och Falån. Det uppfördes 1930⁴⁶ och ersatte en ålderdomlig parstuga. Boningshuset är uppfört i en för tiden typisk stil med faluröd locklistpanel, skiffertäckt tak med skorsten i tegel samt två- och treluftsönster med korspost. I vindsvåningen sitter liggande fönster. Mot ena gaveln finns en snedtäcka med plåttak. Boningshuset flankeras av två byggnader, en lillstuga med faluröd locklistpanel, svart dörr och skiffertak med hallskorsten, uppförd ca 1910, och ett magasin med faluröd locklistpanel, svarta dörrar och tak av tvåkupigt lertegel, uppfört ca 1920.⁴⁷ Gården har två ladugårdar, uppförda på 1910-talet respektive 1927/1936. Den äldre av dem ligger längst söderut och användes som stall. Den har slät faluröd panel och tak av korrugerad eternit. Den yngre ladugården har slät faluröd panel och tak av tvåkupigt lertegel. I ena änden är ett garage med plåttak och gröna dörrar vidbyggt. Till gården hör även ett höns hus/vedbod från 1935.

Rundströms kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade helhetskaraktär och sammanhållna bebyggelse, med byggnader för flera olika funktioner. Att gården uppförts under en begränsad period gör att den har pedagogiskt värde som exempel på gårdsbildning från förra halvan av 1900-talet. Alla byggnader är väl bibehållna och gården har som helhet stort miljöskapande värde.



Till vänster ladugården och magasinet, till höger lillstugan.

⁴⁶ Andersson (1998), s.151.

⁴⁷ Rundström (1981), s.15-16.



Boningshuset.

57. Åsmule 1:34

Åsmule 1:34 ligger norr om Rundströms, invid vägen upp mot fjället. Boningshuset är sannolikt uppfört i slutet på 1800-talet, med vitmålad locklistpanel, skiffertak och spröjsade tvåluftsfönster med engelskt röda bågar och svagt gröna omfattningar. På framsidan finns en veranda med skiffertak och pardörrar med speglar och glasad överdel. Takkanten pryds av en lövsågerikant. Verandan har sannolikt tillkommit efter att huset stått färdigt, eftersom äldre pardörrar med överljusfönster leder in i huset från verandan. På byggnadens baksida finns en modern veranda och på ena gaveln en väl anpassad tillbyggnad med falsat plåttak. Ladugården låg nedanför huset och revs i mitten på 1950-talet.⁴⁸ Till gården hör i dag en bodlänga med snickarbod, vedbod och hel vind, med tak av betongtegel med plan profil och med hallskorsten. Vid sidan om boningshuset ligger ett nybyggt hönshus med skiffertak och panel av bakar och okantade bräder. Bakom boningshuset ligger dasset, också det med skiffertak.

Åsmule 1:34:s kulturhistoriska värde motiveras av de kvarvarande byggnadernas välbevarade karaktär och stora miljöskapande värden. Byggnaderna är såväl genom material som utformning goda exempel på dalsländskt byggnadsskick från senare delen av 1800-talet. Gårdens läge i Åsmule gör att den har stor betydelse för helhetsmiljön.



Till vänster bodlängan, till höger dasset.

⁴⁸ Andersson (1998), s.152.



Åsmule 1:45 från trädgården.

58. Åsmule 1:45

Åsmule 1:45 ligger väl synligt i korsningen mellan vägen upp på fjället och vägen som löper på Örsjöns västra sida. Boningshuset är det enda som finns kvar av gården. Det är en enkelstuga med sidokammare, sannolikt uppförd i mitten på 1850-talet och av samma typ som mangårdsbyggnaden på Åsmule 1:50. Byggnaden har faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfinster och tak av modernt betongtegel. Knutarna markeras både på fasaden och vid gavlarna med vitmålade bräder. Dörren är en vitmålad pardörr med fiskbenspanel och en dekorativt utformad omfattning.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras främst av byggnadens miljöskapande värde och av dess betydelse som del i helhetsmiljön i Åsmule. Byggnaden är också intressant som exempel på en utvecklad form av dalslandsstuga, där byggnadskroppen blivit något längre och fått större kök och kammare.



Boningshuset.

59. Benjamins, Åsmule 1:50

I södra änden av Åsmule, invid vägen som löper längs Örsjöns västra sida, ligger Benjamins. Boningshuset ligger omgivet av en trädgård med buskar och träd, något avskilt från fägården. Det är en enkelstuga med sidokammare uppförd 1840⁴⁹, med faluröd locklistpanel, spröjsade tvålufts-fönster och skiffertak med hallskorsten. På framsidan finns en öppen förstukvist med för trakten typiska lövsågerier och överljusfönster över dörren. På gavlarna sitter två fönster i bredd, med ett litet lunettfönster i vardera gavelröset. Knutarna markeras med vitmålade bräder. Boningshuset har efter hand byggts till med en snedtäcka vid norra gaveln och en glasad veranda vid den södra. Såväl snedtäckan som originalhuset har ockragula dörrar. I vinkel mot boningshuset ligger en lillstuga med magasin på vinden. Lillstugan är klädd med faluröd träpanel och har tak av tvåkupigt lertegel. Mitt emot boningshuset, invid vägen som går genom gården, ligger en jordkällare i betong med plåttak. Ladugården, uppförd 1919, ligger parallellt med vägen söder om boningshuset. Den har slät faluröd panel, svarta dörrar och plåttak. Söder om ladugården ligger ett garage med slät faluröd panel och tak av betongtegel med plan profil. Garaget används i dag som fårhus.

Benjamins kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helhetsmiljön och av gårdens betydelse för helhetsmiljön i Åsmule. Boningshusets välbevarade karaktär, tidstypiska utformning och för trakten typiska materialval gör det till ett bra exempel på den lokala byggnadstraditionen i mitten av 1800-talet.



Till vänster ladugården, till höger lillstugan.

⁴⁹ Svenska gods och gårdar (1945), s.1024.

60. Falebackarna, Åsmule 1:14



Falebackarna ligger i utkanten av Kroppefjäll, en dryg kilometer sydväst om Åsmule. Marken hörde till Rundströms och stugan kan betecknas som en backstuga.⁵⁰ Själva huset ägdes på 1800-talet av en skräddare som bodde här och senare av hans son.⁵¹ Boningshuset ligger i dag omgivet av skog, men förr var här sannolikt utmark och öppnare än i dag. Boningshuset uppfördes i början av 1900-talet. Det är en liten enkelstuga med faluröd locklistpanel, spröjsade

tvåluftsfönster och en inåtgående pardörr med fiskbenspanel. Taket ett tegeltak med murad skorsten, som vid inventeringstillfället var täckt med en presenning. Invid det lilla boningshuset ligger ett litet vedskjul med dass på gaveln. Boden har gles slät panel och tak av korrugerad eternit.

Falebackarnas kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och intressanta historia. Byggnader av det här slaget och i den här skalan är relativt ovanliga i dag, och påminner oss om levnadsvillkor som knappt går att föreställa sig. Falebackarna har såväl socialhistoriskt som byggnadshistoriskt värde och är en viktig del i Åsmules historia.

61. Borgen, Åsmule 1:44



Borgen ligger vid Bodanesjöns västra strand, halvannan kilometer från Åsmule. Det är en liten stuga, hitflyttad från Bodane där den varit badstuga.⁵² Den är inte mer än strax över sju meter lång och tre meter bred, med farstu, kök och stuga. Köket är ungefär fem kvadratmeter stort. Här bodde mor och dotter från slutet på 1800-talet, på mark tillhörande Benjamins på Åsmule 1:50. De försörjde sig på att plantera skog, spinna, väva,

sticka och plocka bär. Stugan har faluröd locklistpanel, kvadratiske spröjsade tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt lertegel. Dörren är en pardörr med liggande, vitmålad panel. Invid det äldre huset ligger ett nyare fritidshus.

Borgens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och intressanta historia. Byggnader av det här slaget och i den här skalan är relativt ovanliga i dag, och påminner oss om levnadsvillkor som knappt går att föreställa sig. Borgen har såväl socialhistoriskt som byggnadshistoriskt värde och är en viktig del i Åsmules historia.

⁵⁰ Andersson (1998), s.166.

⁵¹ Rundström (1981), s.71.

⁵² Andersson (1998), s.179.



Åsmule före detta skola sedd från vägen.

62. Åsmule före detta skola, Åsmule 1:18

Åsmule skola ligger längs vägen som löper längs Örsjöns västra sida, på en tomt omgärdad av en stenmur. Stenen till muren kommer från backen där skolan ligger. Mitt för skolan står en stor lönn. Skolan uppfördes 1877⁵³ i en för tiden typisk stil, med rektangulär form, regelbunden fönstersättning med höga fönster och bostad för läraren. Här bedrevs undervisning fram till 1946. Därefter var byggnaden kapell i många år. Byggnaden har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med korspost, skiffertak och en i dag blåmålad pardörr med överljusfönster. Sockeln är i huggen sten. Skolan hade tidigare en öppen veranda med de för Ör så typiska lövsågerierna.⁵⁴ Vid ena gaveln har en tillbyggnad med ytterligare en ingång gjorts, med ett litet skärmtak över dörren och ett smidesräcke vid trappan. Tillbyggnaden har eternittak. Vid sidan om skolan, i utkanten av tomten, ligger ett uthus med dass och förråd. Förrådsbyggnaden har faluröd, lätt oregelbunden locklistpanel, svarta dörrar och tak av korrugerad eternit.

Åsmule före detta skolas kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och av dess historiska betydelse för trakten. Skolbyggnaden var av central betydelse i folkskolans utveckling. I en tid där undervisningen länge skett hemma hos traktens befolkning innebar skolbyggnaden en stor förändring och förbättring av elevernas arbetsmiljö. Byggnadens avläsbarhet är stor och den utgör en viktig del i helhetsmiljön runt Åsmule. Den före detta skolan har stora byggnadshistoriska, socialhistoriska och miljöskapande värden.

⁵³ Andersson (1998), s.158.

⁵⁴ Foto i Ljung m.fl.(1957/1976) s.355.

Skolor

De skolor som finns i Ör härrör alla från andra halvan av 1800-talet. Folkskolestadgan, som utfärdades 1842, ledde i Ör till att man anställde en utbildad lärare som bedrev ambulerande undervisning i socknens sex skolrotar, sex veckor på varje ställe.⁵⁵ Undervisningen bedrevs hemma hos socknens invånare, i bänkar som lätt kunde monteras ned och transporteras mellan undervisningslokalerna. Den sporadiska undervisningen och de för ändamålet ofta bristfälliga lokalerna ledde till att man 1870 beslutade att uppföra sex skolhus. Alla utom Tostebyns skola, som revs på 1990-talet, finns bevarade och flera av dem nämns här nedan. Om Åsmule före detta skola står att läsa under Åsmule, sid. 62.



Eds skola. Lärarbostaden nedan.

63. Eds skola, Ed 1:23

63. Före detta lärarbostaden, Forsebol 5:13

Eds skola ligger på Kroppefjäll mellan Ed och Forsebol. Den omges av en gräsbevuxen skolgård med mur på östra sidan och skifferhällar som stolpar på västra sidan. Den uppfördes 1878 och var i bruk till 1952, då förvaltningen togs över av Fjällets hembygdsförening som bevarar den som den såg ut då undervisningen lades ned.⁵⁶ Skolan är uppförd i en för tiden typisk stil med rektangulär form och regelbunden fönstersättning med höga fönster. Byggnaden har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med korspost, skiffertak med hallskorsten och en snedtäcka vid ena gaveln med en inåtgående pardörr med fiskbenspanel. Sockeln är i huggen sten. På tomten finns en liten bodlänga med dass och vedbod. 1929 uppfördes lärarbostaden strax söder om skolan. Det är ett västsvenskt dubbelhus som moderniserats något. De före detta lärarbostaden har i dag faluröd locklistpanel, fönster med korspost och plåttak.



Skolans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och historiska betydelse för socknen. Den är en av socknens första folkskolor och som sådan ett intressant exempel på skolväsendets utveckling i området. Helhetsmiljön med lärarbostaden är ett bra exempel på den dåtida organisationen med läraren boende antingen i eller precis invid skolan. Skolan och lärarbostaden utgör en kulturhistoriskt intressant helhet med stora miljöskapande värden.

⁵⁵ Ljung m.fl.(1957/1976), s.331.ff.

⁵⁶ Andersson (1998), s.273.



Anolfsbols före detta skola.

64. Anolfsbols före detta skola, Anolfsbol 1:14

64. Före detta lärarbostäder, Anolfsbol 1:12

Anolfsbols före detta skola ligger strax norr om Assarebyn i socknens sydöstra del, invid vägen mellan Brålanda och Dals-Rostock. Skolan uppfördes 1878⁵⁷ i en för tiden typisk stil med rektangulär form och regelbunden fönstersättning med höga fönster. Byggnaden har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med korspost, skiffertak och en senare tillkommen öppen förstukvist. Dörren är av modern typ. Sockeln är i huggen sten. I vinkel mot skolan ligger två byggnader inrymmande lärarbostäder, uppförda ca 1920-30, med faluröd locklistpanel och tvålufts-fönster utan spröjs. Båda har öppna förstukvistar.

Skolans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och historiska betydelse för socknen. Den är en av socknens första folkskolor och som sådan ett intressant exempel på skolväsendets utveckling i området. Helhetsmiljön med lärarbostaden är ett bra exempel på den dåtida organisationen med läraren boende antingen i eller precis invid skolan. Skolan och lärarbostaden utgör en kulturhistoriskt intressant helhet med stora miljöskapande värden.



Lärarbostäderna.

⁵⁷ Ljung m.fl.(1957/1976), s.342.



Skolan och lärarbostaden från vägen.

65. Örbacka före detta skola och lärarbostad, Örbacka 1:12

Örbacka skola ligger ett par kilometer öster om Örsjöns sydspets, invid vägen mellan Örsberg och Gulleby. Skolan och den tillhörande lärarbostaden uppfördes 1930-31 som ersättning för Tostebyns skola. De är uppförda i en för tiden typisk stil med faluröd träpanel, stora korspostiga fönster med och utan spröjs, sadeltak med tvåkupigt lertegel och öppna förstukvistar med pardörrar med glasad överdel. Skolbyggnaden har en regelbunden fasad med symmetriskt placerade treluftsfönster i klassrummen och en frontespis åt framsidan. På fram- och baksidan sitter små liggande fönster i vindsvåningen. Bakom skolan ligger en bodlänga med vedbod och dass med överljusfönster. Lärarbostaden byggdes för två familjer och är uppförd som ett dubbelhus. Hela miljön är mycket välbevarad.

Skolans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och historiska betydelse för socknen. Den är en av socknens senast tillkomna skolor och som sådan ett intressant exempel på skolväsendets utveckling i området. Helhetsmiljön med lärarbostaden är ett bra exempel på den dåtida organisationen med läraren boende antingen i eller precis invid skolan. Skolan och lärarbostaden utgör en kulturhistoriskt intressant helhet med stora miljöskapande värden.



Skolan till vänster, till höger bodlängan med dassen i borte änden.

Kvarnar och kraftstationer



66. Anolfsbols kvarn, Anolfsbol 2:1

Kraftstationen.

66. Kraftstation, Örs-Bön 1:4

Vid ett av Krokåns fall, ett par kilometer söder om dess utlopp från Örsjön, ligger en kvarn och en kraftstation på respektive sida om ån. Här har länge bedrivits verksamhet som utnyttjat fallet, och ån har för ändamålet dämts upp väster om byggnaderna. På södra sidan ligger Anolfsbols kvarn/benstamp och såg, uppförd i slutet på 1800-talet.⁵⁸ Det är en relativt liten byggnad i ett plan, med faluröd fjällpanel på bottenvåningen och stående slät panel med dekorativt avslut i gavelröset. Byggnaden har spröjsade tvåluftsfönster och en relativt bred port med överljusfönster. Taket är av plåt. Sockeln är murad i huggen sten. Sågen var i bruk fram till 1928. En träbro leder över till norra sidan, där Böns kraftverk ligger.

Böns kraftverk uppfördes 1908-09, efter att den tidigare kvarnen brunnit ned. Kraftstationen har faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt lertegel. En damm gjuten i betong samlar vatten till kraftutvinningen.



Miljön vid Krokån har stora kulturhistoriska värden, dels för att helheten visar hur vattenkraft här tidigare togs till vara på ett småskaligt vis, dels för att byggnaderna i sig är intressanta som exempel i sina respektive kategorier. Miljön runt Krokån är den senaste länken i en kedja av verksamheter på platsen och vidmakthåller en tradition med lång kontinuitet.

Kvarnen invid bron.

⁵⁸ Ljung m.fl.(1957/1976), s.75-76. Om Böns kvarn på s.87.



Assarebyns kvarn.

67. Assarebyns kvarn, Assarebyn 3:2, 1:8 och 1:38

67. Assarebyns såg, Assarebyn 2:3

Assarebyn ligger i socknens sydöstra del, vid ett av Krokåns fall. Här har länge bedrivits verksamhet som utnyttjat fallet och i dag ligger här en kvarn, ett modernt mindre kraftverk och en såg. Kvarnen ligger på norra sidan. Den uppfördes 1905, då den också försågs med nya dammar.⁵⁹ Det är en murad, spritputsad byggnad, uppförd i en stilren funktionell stil utan fler utsmyckningar än de som ges genom materialen. Fönsteromfattningar och knutar markeras med slät puts. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med vita bågar och röda omfattningar. Taket är av korrugerad eternit och sockeln mot dammen är murad i sten. På fastigheten ligger även ett murat brygghus samt en bodlänga. På en intilliggande fastighet, Assarebyn 1:38, ligger ett stort magasin där tullen, måttet man tog ur varje säck som betalning, förvarades. Byggnaden är sannolikt uppförd i slutet av 1800-talet, med faluröd träpanel och fönster vars omfattningar tyder på inspiration från Löfvenskiölds typritningar. Vissa fönster är också kryssspröjsade. Vid sidan av magasinet, på Assarebyn 1:8, ligger en röda kors-bastu som bidrar till den intressanta helhetsmiljön.

På södra sidan om fallet ligger sågen, en låg byggnad med faluröd slät panel/locklistpanel med gröna dörrar och småspröjsade fönster med gröna bågar. Taket är av korrugerad eternit. Byggnaden är uppförd ca 1945-50.

Kvarnens och sågens kulturhistoriska värde motiveras dels av att helheten visar hur vattenkraft här under lång tid tagits till vara på ett småskaligt vis, dels av att byggnaderna i sig är intressanta som exempel i sina respektive kategorier. Såväl kvarn som såg är ännu i bruk, vilket gör helhetsmiljön än intressantare som exempel på en levande verksamhetsmiljö med lång kontinuitet.



Till vänster sågen. Till höger brygghuset, boden och magasinet.

⁵⁹ Samtal med Nils-Erik Hansson 30/8 2006.



Kvarnen.

68. Krokfors kvarn, Södra Kroken 3:1

Strax söder om Örsjön, där Krokån rinner upp, ligger Krokfors kvarn. Här har länge bedrivits verksamhet som utnyttjat fallet, och här låg tidigare även en såg och ett mejeri. De är borta sedan 1960- respektive 1940-talen.⁶⁰ Kvarnen, som är timrad, uppfördes ca 1850 och har en ovanligt genomarbetad gestaltning med en symmetriskt uppbyggd fasad med två fönster på vardera sidan om dörren. Fönstren är bågformiga, med lunettfönster i översta delen. Vissa av lunettfönstren är blindfönster. Dörren är en pardörr med panel lagd i rombiskt mönster, med ett bågformigt överljusfönster. Vid västra gaveln har en tillbyggnad i plåt gjorts i sen tid för in- och uttag av spannmål, vilket förtar det symmetriska intrycket. Timret är opanelat och rödfärgat, med vita gavelknutar och fönsteromfattningar. Kvarnen är i bruk än i dag.

Krokfors kvarns kulturhistoriska värde motiveras av byggnadens välbevarade karaktär, intressanta historia och historiska betydelse för socknen. Att den fortfarande är i bruk är ett förstärkande motiv. Byggnadens ovanliga och genomarbetade gestaltning gör den såväl byggnadshistoriskt som arkitektoniskt intressant. Den är också den enda kvarvarande resten av den större verksamhetsmiljö som tidigare fanns här, vilket gör att den har ett pedagogiskt värde.



Fönstren. Överdelen på det högra är ett blindfönster.

⁶⁰ Ljung m.fl.(1957/1976), s.146 ff.



Kvarn- och sågbyggnaden invid fallet.

69. Tonsbergs kvarn, Tonsberg 2:1

Strax norr om Åsmule, vid Storåns och Falåns sammanflöde, ligger Tonsbergs kvarn. Verksamheten startades 1885, då en kvarn med två stenpar uppfördes.⁶¹ På 1890-talet anlades en benstamp intill kvarnen. 1920 brann anläggningen ned, och den nuvarande byggnaden, som ursprungligen var en kombinerad kvarn och såg, uppfördes 1921. Kvarndriften var igång till på 1930-talet och sågen fram till 1956, då en ny såg byggdes ett par hundra meter västerut. Sågdelen vid kvarnen revs på 1960-talet. Väster om anläggningen finns en damm, varifrån ett rör leder vattnet in i byggnaden där turbinen finns. Byggnaden är uppförd i trä, med faluröd locklistpanel, småspröjsade fönster och ett sadeltak med tvåkupigt lertegel. Källarvåningen är murad i huggen sten. Ett vattenhjul, tillverkat i sen tid som prydnad, sitter på utsidan.



Tonsbergs kvarns kulturhistoriska värde motiveras av anläggningens välbevarade karaktär och historiska betydelse för området. Den är också intressant som exempel på en verksamhetsbyggnad från 1900-talets första decennier. Kvarnen har, tillsammans med anläggningarna runt om, stora miljöskapande värden.

Vattenomledningsrännan.

⁶¹ Andersson (1998), s.187.



Kraftstationen.

70. Forsebols kraftstation, Forsebol 3:1

Forsebols kraftstation ligger vid Stampälvens fall i Forsebol, där det länge funnits verksamhet som utnyttjat vattenkraften. Tidigare låg här en kvarn och en såg.⁶² Det nuvarande kraftverket uppfördes 1931 i en för tiden typisk, funktionell arkitektur utan andra utsmyckningar än de materialen ger. Fasaderna är spritputsade med släta knutar och fönsteromfattningar. De stora fönstren är småspröjsade och bågformiga med järnspröjs. Dörren är en pardörr med liggande panel och bågformigt överljusfönster. En trappa leder upp till det platta taket, som kantas av ett gunnebostängsel. Vattnet däms uppströms med gjutna betongmurar och leds i en gjuten ränna till kraftverket.

Kraftstationens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och tidstypiska utformning, som är ett fint exempel på verksamhetsanknuten arkitektur från denna tid. Den är också intressant som efterföljare till de verksamheter som tidigare låg här och bidrar till kontinuiteten på platsen. Den är intressant också som exempel på den småskaliga utbyggnad av elnätet som ägde rum under 1900-talets förra hälft.



Vattenränna till vänster, dammen till höger.

⁶² Andersson (1998), s.233.



Kraftstationen med dess sakrala utformning.

71. Stampens kraftstation, Darkerud 1:1

Stampen ligger uppe i Kroppefjäll, vid Höljesjöns utlopp i Stampälven. Här låg förr en kvarn och ett par hundra meter längre ner en vadmalstamp. I dag ligger här en kraftstation, uppförd ca 1910-30 i en för tiden typisk stil med sakrala drag. Byggnadskroppen består av två delar, ett ”långhus” med slät faluröd träpanel och höga småspröjsade fönster och ett ”torn” med vit, slätputsad fasad inramad av grå partier och likadana fönster. Taket är av ljus plåt, som över ”tornet” valmats. Vattnet leds till kraftstationen i en turbin.

Kraftstationens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och tidstypiska utformning, som är ett fint exempel på verksamhetsanknuten arkitektur från denna tid. Den är också intressant som efterföljare till den verksamhet som tidigare låg här och bidrar till kontinuiteten på platsen. Den är även intressant som exempel på den småskaliga utbyggnad av elnätet som ägde rum under 1900-talets förra hälft.



Kvarnen/sågen.

72. Gunvarby kvarn och såg, Gunvarbyn 3:1

Gunvarby kvarn ligger vid Storåns utlopp i Örsjön. Här har länge bedrivits verksamhet som utnyttjar vattenkraften, bland annat låg här tidigare ett garveri.⁶³ I dag ligger här en kvarn och en såg, inrymda i en byggnad uppförd 1934, med ett hus för flis på pålar intill. I miljön ingår även ett garage samt vid vattenbrynet en mindre byggnad som använts som i tur och ordning sädestork, brygghus och garage. Alla byggnader har faluröd locklistpanel och tak av tvåkupigt lertegel eller betongtegel med plan profil. Kvarnen/sågen har småspröjsade fönster och en sockel murad i sten. Kvarnen var i bruk fram till ca 1975 och sågen drevs till ca 2000. Nedanför kvarnen ligger ett båthus. Invid kvarnmiljön ligger mjölnarbostaden, som tidigare hörde till garverirörelsen, med ekonomibygnader intill. Boningshuset är en oregelbunden byggnad uppförd ca 1900, med vit locklistpanel, spröjsade två- och treluftsfönster, tak av betongtegel med plan profil samt en glasveranda vid entrén. Fönsteromfattningar och knutar är svagt gröna, fönsterbågar och ytterdörr engelskt röda. Ladugården är sannolikt från slutet på 1800-talet och senare tillbyggd. Den har faluröd locklistpanel, spröjsade kvadratiske fönster och tak av tvåkupigt lertegel/betongtegel med plan profil. På tomten ligger även ett modernt boningshus från senare halvan av 1900-talet samt två mindre gäststugor.

Miljön runt Gunvarby kvarn har stora kulturhistoriska värden, dels genom anläggningens välbevarade karaktär och dels genom den rika helhetsmiljön med kvarnen/sågen, mjölnarbostaden och ekonomibygnaderna. Miljön är ett intressant exempel på en verksamhetsmiljö med lång kontinuitet och är intressant ur såväl ett näringslivshistoriskt som ett byggnadshistoriskt perspektiv. Kvarnen med omgivning har också stora miljöskapande värden.



Till vänster ladugården, till höger den före detta mjölnarbostaden.

⁶³ Andersson (1998), s.110 samt samtal med Bror Svensson 31/1 2007.

Fritidshus

73. Örs-Hagen 1:34



Örs-Hagen 1:34 är beläget i ett sommarstugeområde med byggnader av olika karaktär som ligger vid Örsjöns norra ände, invid en av socknens största badplatser. Det är en liten stuga uppförd ca 1930-50, i en för tiden typisk stil med enkla, rena former. Stugan har faluröd locklistpanel, fönster över hörn och ett plåttak med flack lutning. Åt sjön finns en altan med tak av korrugerad plast. Dörren har

glasad överdel och ett skärmtak av plast. Tomten är liten med ett par tallar och en gräsmatta fram till slänten ned mot sjön. På tomten finns en mindre bod.

Stugans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär, som berättar om de ideal som rådde vid dess tillkomst. En liten tomt utan större trädgårdsanläggningar, med en liten enkel stuga byggd för utevistelse, borgade för ett enkelt friluftsliv utan större krav på bekvämlighet. Byggnaden har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden.

74. Högsbyn 3:27



Stugan ligger i socknens nordligaste del, ett hundratal meter från Kabbosjöns västra strand, invid vägen mot Dalskog. Här ligger ett mindre antal sommarstugor av olika ålder. Högsbyn 3:27 uppfördes ca 1930-60 i en för tiden typisk stil med liggande faluröd panel, spröjsade fönster med gröna bågar och ett plåttak med flack lutning. Vid ingången finns en glasad veranda. Tomten är en sluttande

naturtomt utan större trädgårdsanläggningar. Till stugan hör en mindre gäststuga samt en bodlänga.

Stugans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär, som berättar om de ideal som rådde vid dess tillkomst. En liten tomt utan större trädgårdsanläggningar, med en liten enkel stuga byggd för utevistelse, borgade för ett enkelt friluftsliv utan större krav på bekvämlighet. Byggnaden har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden.



Gunvarbyn 1:53 sett från vägen.

75. Gunvarbyn 1:53

Gunvarbyn ligger i socknens västra del, invid vägen som löper längs Örsjöns västra sida. Det är en mindre sommarstuga upp förd ca 1930-50 i en för tiden typisk stil med faluröd slät panel, höga smala fönster mot trädgården och ett plåttak med flack lutning. Över entrén sitter ett skärmtak. Mot den välanlagda trädgården har en veranda byggts till.

Stugans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär, som berättar om de ideal som rådde vid dess tillkomst. En liten enkel stuga byggd för utevistelse, borgade för ett enkelt friluftsliv utan större krav på bekvämlighet. Det som förändrats sedan stugan uppfördes torde vara trädgården, som snarast motsvarar dagens ideal. Byggnaden har såväl byggnadshistoriska som socialhistoriska värden.

Byggnadsvård

Knappt tio procent av byggnadsbeståndet i Sverige är uppfört före 1900. Många äldre hus är om- och tillbyggda till oigenkännlighet, vilket gör de välbevarade byggnader som återstår desto mer värdefulla. Vi har som fastighetsägare ansvar för att våra hus behandlas med kunskap och respekt, och en god början på detta är att följa byggnadsvårdsdevisen att göra så litet som möjligt och att vid förändringar utgå ifrån byggnaden och dess kvaliteter. Kunskap om det enskilda huset och om traktens byggnadstradition är en viktig grund för god byggnadsvård. För att få jämförelsematerial och en kunskapsöverblick kan man titta i de skrifter och byggnadsinventeringar som ofta finns på läns- eller regionmuseerna.

Grund och stomme

Äldre byggnader är ofta mycket solida. Timmerhus står, trots en enkel grundläggning, stadigt och är stabila konstruktioner som också är bra ur energisynpunkt trots att de inte är isolerade på samma sätt som dagens konstruktioner. En panelad, tät timmervägg är såväl värmelagrande som isolerande. Stomme och grund hör samman och sättningar i grunden fortplantar sig genom stommen. En stel betonggrund är inte nödvändigtvis bättre än en murad stenfoot, som har litet större rörelsemån.

Blir det sättningar i mark eller grund, märks de ofta i resten av huset. Lutande golv, skeva väggar och kårvande dörrar är vanliga i gamla hus, och är något man gör enklast i att vänja sig vid. I murade hus, eller vid särskilt svåra fall i trähus, kan det ibland vara nödvändigt med en grundförstärkning.

När vi sköter äldre hus måste vi utgå ifrån den teknik de byggdes med. De måste tillåtas röra sig. Vid en tilläggsisolering ut- eller invändigt riskerar man att huset skadas både estetiskt och tekniskt. Det är en god idé att lära sig hur huset är byggt innan man börjar åtgärda det.



Timmerfogning i loge med rundtimmer..



Smedja med kallmurad stengrund, Ale kommun.

Fasad

Fasadmaterialet betyder mycket för det intryck huset ger. Traditionellt har trä och med det sammanhörande tekniker som timring, skiftesverk och korsvirke använts av vanligt folk, medan sten varit förbehållet de välbärgade. Fasadmaterialets status har tydliggjorts bland annat genom att det periodvis varit vanligt att putsa träbyggnader, så att de skall se ut som byggnader av sten och därmed ge ett mer ståndsmässigt intryck. Vid upprustning av en byggnad är det viktigt att se efter exempelvis vilken typ av panel fasaden är klädd med – är panelen gjord av okantat virke är det lämpligt att fortsätta med sådan panel, för att bibehålla byggnadens karaktär. Okantad panel

berättar om en resurshushållning som innebar att alla delar av virket togs tillvara. Är panelen profilerad är det bra om det går att få tag på en panel med samma profil. Ofta kan mindre sågverk eller snickerier tillverka panel med specialbeställda profiler eller ovanliga mått. Det är värt besväret att leta!



Träpanel kan se ut på många olika sätt. Skarvning av profilerad locklistpanel till vänster. Till höger okantad lockpanel.

Tak och takmaterial

I Skålleruds socken dominerar tegel- eller skiffertak på boningshusen och på de viktiga magasinerna, medan ekonomibyggnaderna ofta tidigare haft halm- eller spåntak. Dessa tak är nu utan undantag omlagda till plåt eller tegel. Ett fåtal tak på exempelvis ladugårdar och svinhus har skiffer. Skiffertaken är en del i en lokal tradition som kan härledas till den stora förekomsten av skiffer och skifferbrott i trakten, och de är värda att värna om. Skiffer är både karaktärsskapande och hållbart. Också teglet har lång livslängd och åldras vackert, och ett tegeltak bör aldrig ersättas med tegelimiterande plåt eller betong. Bäst är att utgå från det befintliga takmaterialet och att undvika alla lockrop om ”underhållsfria tak” – sådana finns inte. Vid omläggning av tak på ekonomibyggnader bör äldre, underliggande tak sparas i så stor utsträckning som möjligt – de är en del av byggnadens historia och visar på traktens byggnadstradition vid tiden för deras tillkomst.

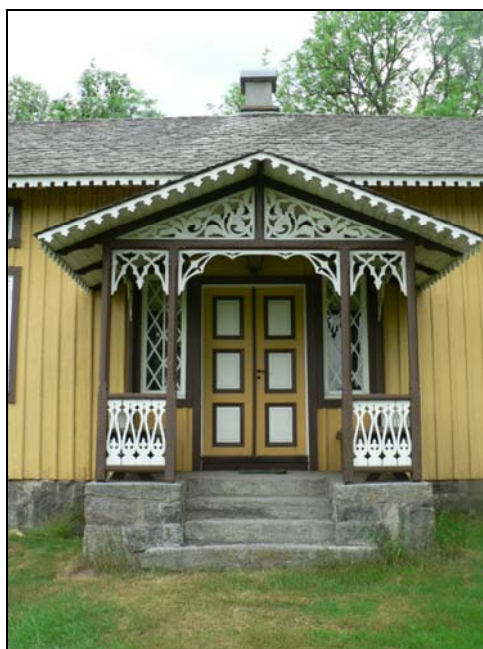


Huset till vänster har skiffertak av två olika typer. Även nocktäckningen är av skiffer. Till höger syns ett bevarat halmtak.

Fönster och ytterdörrar

Ett fönster är, förutom ljusinsläpp och vädringslucka, en av de viktigaste detaljerna på ett hus. Detta gäller även ytterdörren. Placering, proportioner och detaljutformning är mycket viktiga för det intryck huset ger och för dess karaktär. Dörrar och fönster hör

till de arkitektoniska element man skall vara mest varsam med om man vill bevara en byggnad oförvanskad. Många gamla fönster är av mycket god kvalitet och kan ofta kompletteras och repareras. Till exempel behöver man inte byta hela bågen bara för att nederdelen blivit dålig; det kan räcka med att byta det som är skadat. Är skadorna stora eller har fönstren redan bytts ut, kan nya tillverkas med originalen som förlaga. Det finns flera mindre snickerier som tillverkar nya fönster av god kvalitet, till en kostnad som inte överstiger den för fabriksstillverkade standardfönster. Se till att virkeskvaliteten och hopfogningen är samma som i originalet. Använd de äldre beslagen eller försök hitta nya eller begagnade av samma typ. Tänk också på att gammalt munblåst glas tillför atmosfär, stämning och ett vackert ljusspel, som ger ett helt annat intryck och en annan upplevelse än modernt planglas. Även dörrar kan lagas eller specialbeställas.



Överst till vänster ett äldre fönster med omsorgsfullt utformad omfattning. Överst till höger ljusspelet i gammalt fönsterglas. Nederst till vänster en enkel, men genomarbetad, sidodörr. Nederst till höger en för socknen typisk entré med lövsågerier och pardörr.

Invändiga snickerier

Länge tillverkades alla snickerier för hand, av lokala hantverkare. De har förändrats över tid och en byggnad kan dateras med utgångspunkt i hur dörrar, dörrfoder, lås och annat utformats. Lokal tradition och social status kan också utläsas. Äldre snickerier kan liknas vid antikviteter och bör behandlas därefter, med omsorg och försiktighet. Liksom fönster och dörrar kan de lagas och repareras. Att de är slitna och har en del märken är bara ett tecken på tidens gång, och på att de sitter i ett äldre hus. Att byta ut dem mot nya minskar förståelsen av husets historia. Det är lätt att göra för mycket, och svårt att ångra sig om man redan slängt foder, dörrar eller beslag. Spara det gamla – du själv eller någon annan kan få stor nytta och glädje av det!

Golv, väggar och tak

Moderna material krockar lätt med de gamla i ett äldre hus. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak är inte skadliga för byggnaden och är den del av det som ger intryck av ålder och äkthet. Om man kan tänka sig att leva med exempelvis ett lutande golv och ser det som en del av byggnadens historia, blir det också billigare att rusta upp ett gammalt hus. Utgå ifrån det befintliga golvet och fundera igenom om det gamla skurgolvet verkligen måste lackas. Ofta är det lika lättskött, och vackrare, med ett skurgolv som inte måste slipas om efter några år.



På Långerud finns såväl tapeter som takmålningar bevarade.

vara till glädje för kommande generationer.

Äldre innertak var ofta målade direkt på bräderna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla eller profilerade. Taket är en viktig del i ett rum, och stämningen förändras markant om man sätter in plattor eller ett undertak.

I många äldre hus lerklinades eller putsades väggarna invändigt, som underlag för tapet eller målning. Detta underlag går ofta bra att reparera. Vill man ändå klä väggarna med skivor är det viktigt att välja tunna sådana, som följer väggarnas ojämnheter. Då kan man också slippa lossa och flytta foder och socklar. Väggarna bär ofta spår efter ett otal omtapetsringar eller ommålningar. Ta vara på de äldre tapeterna och låt så mycket som möjligt sitta kvar – de är också en del av husets historia och kan

Målning ute och inne

Både färgtyp och färgsättning betyder mycket för det intryck ett hus ger, och är en viktig del av dess historia. Vid målningsarbeten på eller i ett äldre hus bör man utgå ifrån såväl de färgtyper som den färgsättning som hör ihop med huset och dess gestaltning. Vid utvändigt måleri är detta extra viktigt. En byggnad som målats med slamfärg eller linoljefärg bör målas om med samma typ av färg. De traditionella färgtyperna är både beprövade och billiga.

Rödfärg (slamfärg) är oöverträffad vad gäller pris, hållbarhet och egenskaper. Den är också mycket lätt att underhålla. Kalkfärg är enkelt och billigt att använda när man lärt sig principerna, och ger en vacker yta som åldras med behag. Linoljefärg är mycket bra vid målning av fönster och andra utsatta snickerier, eftersom oljan tränger in i och

impregnerar träet. Vid invändigt måleri finns flera lämpliga färgtyper, till exempel limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera. Dessa färgtyper är också arbetsmiljövänliga – limfärg och tempera innehåller inga lösningsmedel alls och linoljefärg kan användas med en mycket liten tillsats av terpentin eller liknande. Alla dessa färger finns att tillgå, även om det inte är dem färghandeln i första hand säljer. Man kan behöva stå på sig. Exempelvis limfärg går också utmärkt att blanda själv, med gott resultat. De olika färgtyperna går också att beställa från mindre tillverkare. Byggnadsvård Nääs, se nedan, kan bistå med aktuella telefonnummer och adresser till tillverkare och handlare. Läs mer i ”Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper” från Riksantikvarieämbetet, se boktips nedan.

El, värme och vatten

De flesta hus har i dag el, värme och vatten. Om man har ett hus utan allt detta och planerar att installera det, kan det vara bra att i förväg noga tänka igenom hur ledningar och rör skall dras för att minimera ingreppen och få dragningarna så skonsamma och diskreta som möjligt. Behåll kaminer, kakelugnar och vedspisar – de är en del av husets historia och kan dessutom vara räddningen vid elavbrott. Vatten och avlopp bör installeras så att ledningarna är lätt åtkomliga för inspektion och installation. En läckande ledning kan orsaka mycket stora skador.

Trädgård och uthus



Överst: Till vänster ett magasin med skiffertak, till höger en typisk bodlänga från 1900-talet.

Nederst: Till vänster en lillstuga med skiffertak och hallskorsten, till höger en mindre bod.

En byggnads omgivning är lika viktig som byggnaden själv. Olika typer av hus har haft olika inramning, från exempelvis slottens enorma trädgårdsanläggningar till en villa i staden eller ett torp på landet. Också det geografiska läget spelar stor roll – förutsättningarna ser olika ut på klippiga skärgårdsöar och i slättbygdernas jordbrukslandskap. Trädgården har utvecklats från att vara en plats för produktion av rotsaker, grönsaker, frukt och bär till att få mer betydelse som plats för rekreation och lek. Byggnadsbeståndet följer denna utveckling, från jordbrukets många uthus via

egnahemsvillans bodlänga till dagens garage med förvaring av cyklar, utemöbler, pulkor och liknande. Såväl äldre grönstrukturer som uthus är värda varsamhet, eftersom de har stora värden för förståelsen av äldre tiders hushållning och villkor. Gamla knotiga fruktträd, äldre rabatter och uthus har också stora karaktärsskapande värden, som är svåra att ersätta med nytillverkade byggnader eller unga träd. Se till så att byggnadernas tak är täta. Förfallet går snabbt när fukten väl fått fäste. Det är också bra att regelbundet hålla efter växtligheten runt byggnaden, och att se till att syllan är i gott skick.

Boktips med mera

Byggnadsvård Nääs

Nääs slott

441 38 Floda

Tel: 0302-520 530

Hemsida: www.bvn.nu

Byggnadsvård Nääs startades 1990 och är ett informationscentrum för byggnadsvård som drivs av Regionmuseum Västra Götaland, Västra Götalandsregionen. Till dem kan du vända dig om du har frågor om traditionella metoder och material för vård av gamla och nya hus. På byggnadsvård Nääs finns hantverksregister med duktiga hantverkare, produktregister med byggnadsvårdsmaterial, bibliotek, föreläsningar, byggnadsvårdsutställning och butik. De bedriver rådgivning både per telefon och via e-post.

Boktips

Det finns en uppsjö av böcker att välja bland för den byggnadsvårdsintresserade. Här är tips på ett litet urval:

"Så renoveras torp och gårdar", av Ove Hidemark m.fl. Mycket bra grundbok för byggnadsvårdsintresserade! Vackra bilder och handfasta tips, bland annat recept på färg.

"Byggnadsvård i praktiken Utvändig renovering", Gudmundsson, Göran och Wennberg, Peter. Del III i en serie om fyra, utgiven av Byggförlaget och Gysinge centrum för byggnadsvård. De övriga delarna handlar om flyttning av gamla hus, värmen i gamla hus samt invändig renovering.

"Hantverket i gamla hus", Byggförlaget i samarbete med Svenska byggnadsvårdsföreningen. Informativa kapitel om olika typer av hantverk, till exempel knuttimring, snickeri, måleri och plåtslageri.

"Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper", Riksantikvarieämbetet. Bra genomgång av de traditionella färgtyperna och deras användningsområden. Skriften innehåller även recept och tips på hur man går till väga vid målningen. Den kan beställas från Riksantikvarieämbetet, tel. 08-51 91 80 00 eller www.raa.se

Byggnadsvårdsbidrag

Länsstyrelsen kan i vissa fall lämna bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. En förutsättning är att byggnaden har ett dokumenterat högt kulturhistoriskt värde och/eller att den ligger i en kulturhistoriskt värdefull miljö. Byggnader som är flyttade kan inte få bidrag. Bidraget ges vanligen inte till normalt underhåll, utan är till för att täcka de antikvariska överkostnaderna - det vill säga mellanskillnaden mellan normalt underhåll och en antikvarisk upprustning. Hus som är byggnadsminnen eller ingår i ett område som är av riksintresse för kulturmiljövården kan få bidrag för upp till 90% av överkostnaderna. Övrig bebyggelse kan få bidrag för upp till 50%. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas.

Material och teknik skall anpassas till det aktuella husets stil och värde. Åtgärderna kan vara av olika slag, till exempel grundförstärkning, varsam upprustning av fasader, stomme och tak eller invändiga konserveringsarbeten. Vid arbetena skall stor hänsyn tas till husets ursprung, karaktär och kulturvärde. Ingreppen skall begränsas så mycket som möjligt. Eventuella nya delar skall ha samma kvalitet, utformning och ytbehandling som originalet, vilket gör att till exempel fabrikslackerad plåt eller tryckimpregnerat trä inte får användas. Arbetet skall också planeras så att traditionella material kan användas. Tag i god tid kontakt med museets antikvarier för att diskutera lämpliga material och tekniska lösningar.

Ansökningsblanketter kan laddas hem från Länsstyrelsens hemsida, www.o.lst.se. Den kan också beställas från museernas kulturmiljöavdelningar eller Länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Regionmuseum Västra Götaland

Box 38

462 21 Vänersborg

Tel.: 0521-26 41 00

Länsstyrelsen Västra Götalands län

Tel.: 60 50 00, riktnummer 031, 0501, 0521

Lagar till skydd för kulturmiljön

Plan- och bygglagen

3 kap. Krav på byggnader m.m.

Byggnader

1 § Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnader skall ha en yttre form och färg som är estetiskt tilltalande, lämplig för byggnaderna som sådana och som ger en god helhetsverkan. Lag (1998:805).

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

11 § I fråga om byggnadsåtgärder som får vidtas utan byggnadsmålan skall 1, 2 och 10 §§ tillämpas i den utsträckning som kan krävas med hänsyn till åtgärdens art och omfattning. Lag (1994:852).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kultur- historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).

Kulturminneslagen, lag (1988:950) om kulturminnen m. m.

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

2 kap. Fornminnen

Fasta fornlämningar och fornfynd

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,

2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

2 § Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde.

Ingrepp i fast fornlämning

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, skall arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet skall omedelbart anmäla förhållandet hos länsstyrelsen.

12 § Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

...

Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag.

Miljöbalken

7 kap. Skydd av områden

Allemansrätt m.m.

Biotopskyddsområde

11 § Mindre mark- eller vattenområden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda får av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer förklaras som biotopskyddsområde. Sådana förklaringar får avse enskilda områden eller samtliga områden av ett visst slag inom landet eller del av landet.

Inom biotopskyddsområde får inte bedrivas verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön. Om regeringen förordnar att samtliga områden av visst slag skall vara biotopskyddsområden, får den i samband med beslutet meddela föreskrifter om att dispens kan medges för sådan verksamhet eller sådana åtgärder. Dispens får endast medges om det finns särskilda skäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får vidta de åtgärder som behövs för att vårda biotopskyddsområde. Innan det vidtas någon åtgärd skall den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Ett beslut om biotopskyddsområde skall gälla omedelbart även om det överklagas.

Kommentar:

Generellt biotopskydd omfattar alléer med lövträd, källor, odlingsrösen, pilevallar, småvatten/våtmarker, stenmurar, åkerholmar och öppna diken. Vid åtgärder som berör biotoper av dessa slag måste dispens sökas från Länsstyrelsen. Ett antal andra biotoper, som brukningsvägar, hamlade träd, hävdträd, ängar och solitärträd omfattas av hänsynsregler, som innebär att de inte får skadas eller tas bort. Om särskilda skäl finnes kan Länsstyrelsen medge undantag från detta.

Källor och litteratur

Tryckta källor

Alexandersson, Arne. *Det gamla Dal – kulturbistoriska bilder från Kroppefjäll och slättdal*. Munkedal 1989.

Andersson, Ingmar. *Fjället. Om boställen och folk i Fjället, Örs socken, Dalsland, fram till omkring 1930*. Mellerud 1998.

Ljung, Olof, m.fl. *Kroppefjäll. En dalslandsbok, socknarna Dalskog – Gunnarsnäs - Ör*. Mellerud 1976, ursprungligen utgiven 1957.

Mascher, C., red.. *Agrarhistorisk landskapsöversikt Västergötland och Dalsland*. Nossebro 2002.

Rundström, Karl. *Åsmuletrakten 1920*. Munkedal 1981.

von Schoultz, Gösta. *Dalslandsgårdar*. Nordiska museets handlingar 39, Stockholm 1951.

Svenska gods och gårdar, del 48, Dalsland. Uddevalla 1945.

Västgöta-Dal 1984. En årsbok från stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1984.

Otryckta källor

Johansson, Jan. *Kulturbistorisk byggnadsinventering Rv 45 – förbifart Mellerud*. Älvsborgs länsmuseum 1995.

Lantmäteriets kartarkiv på internet, www.lantmateriet.se

Nordiska museets kulturbistoriska undersökningar, Dalsland, Nordals härad, Örs socken. Nordiska museet 1955.

Odenbring Widmark, Marie. *Smedjan på Åsnebyn 1:11, dokumentation och åtgärdsförslag*. Älvsborgs länsmuseum 1999.

Regionmuseum Västra Götaland. *Åsnebyn 1.11, vårdplan för byggnaderna*. Underlag för beslut om bildande av kulturreservat. 2004.

Riksantikvarieämbetets byggnadsregister, avdelningen kyrkor, www.raa.se

Ädel, S, Mellgren, M. *Utredning kring byggnadsminnesförklaring av en dalslandsstuga*. Regionmuseum Västra Götaland 2002.

Antikvarisk kontrollrapport från Regionmuseets arkiv i Vänersborg:

- Parstugan i Svecklingebyn, Svecklingebyn 1:39
- Eds skola, Ed 1.23

Bilaga 1

Lista över kulturhistoriskt intressanta fastigheter

Fastighetsbeteckning	Sidnummer
Anolfsbol 1:12	82
Anolfsbol 1:14	82
Anolfsbol 1:8	64
Anolfsbol 2:1 a	84
Assarebyn 1:10	63
Assarebyn 2:3	85
Assarebyn 3:2, 1:8 och 1:38	85
Barrud 1:2	61
Böstebol 1:3	16
Darkerud 1:1	89
Ed 1:9	26
Ed 1:19	30
Ed 1:23	81
Edstorp 1:5	27
Forsebol 3:1	88
Forsebol 5:9	34
Forsebol 5:13	81
Grösäter 2:26	59
Gullesbyn 1:2	49
Gundlebol 1:14	53
Gunvarbyn 1:53	92
Gunvarbyn 3:1	90
Hult 1:15	22
Hult 1:49 och 1:17	23
Högsbyn 3:10	33
Högsbyn 3:27	91
Högsbyn 3:30 och 3:59 samt Högsbyn 3:18 och 3:19	28
Högsbyn 3:56	31
Ingevalds-Berga 2:7	56
Kvarnen 1:9	44
Lackeby 2:1	47
Linde 1:12	38

Linde 1:17	37
Linde 1:32	36
Linde 1:39	39
Stora Rud 1:7	73
Stora Rud 1:23	24
Stora Rud 1:27	25
Stora Rud 1:30 och 1:32	70
Stora Rud 1:31	71
Stora Rud 1:32	72
Svalungebyn 1:4	65
Svecklingebyn 1:2	68
Svecklingebyn 1:24	67
Svecklingebyn 1:39	66
Södra Kroken 3:1	86
Tonsberg 1:6	35
Tonsberg 2:1	87
Torbjörbyn 1:2	50
Torbjörbyn 1:8	51
Tostebyn 2:4 och 2:1	48
Tyskerud 1:3	55
Tyskerud 1:7	54
Vrångebäck 1:18	40
Vrångebäck 1:20 och 1:22	41
Åsmule 1:14	75
Åsmule 1:14	79
Åsmule 1:18	80
Åsmule 1:34	76
Åsmule 1:44	79
Åsmule 1:45	77
Åsmule 1:48	43
Åsmule 1:50	78
Örbacka 1:6	46
Örbacka 1:12	83
Örnäs 1:37	62
Örs Prästgård 1:6	57
Örsberg 3:2	60
Örs-Bodane 1:4	32
Örs-Bön 1:4	84

Örs-Eriksbyn 1:28	21
Örs-Hagen 1:34	91
Örs-Högen 1:49	52
Örs-Långerud 1:2	58
Örs-Säter 1:50	42
Örs-Säter 1:51	42
Örs-Säter 1:80	45
Örs-Åker 1:5	20
Örs-Åker 1:56 och Örs-Åker 1:9	18